

Auktioner på Svenska Ostindiska Compagniets laster 1748 och 1758 – varor, värden och köpare

Linus Askenfelt

Svenska Ostindiska Compagniet (SOIC) var ett svenskt handelskompani med kungligt privilegium som under perioden 1731–1813 hade monopol på direkthandeln mellan Sverige och Ostindien. Under drygt 70 år importerade SOIC te, porslin, tyger och andra kinesiska varor till Sverige som såldes på offentliga auktioner i Göteborg. Långtifrån alla varor blev kvar inom landet, lejonparten återexporterades till andra länder i Europa. Under de första 30 åren var verksamheten mycket framgångsrik med god avkastning på investerat kapital.

På auktionerna realiserades den hemförda lasten i hårdvaluta när varorna fördelades mellan köpare av olika kategorier, alltifrån kapitalstarka investerare till småköpare. Inför auktionerna tryckte kompaniet upp försäljningskataloger med förteckning över fartygens last som distribuerades

Linus Askenfelt (f. 1993) är student vid Stockholms universitet inom arkivvetenskap. Han läste kandidatprogrammet Historiska studier 2012–2015 och skrev sin kandidatuppsats om Svenska Ostindiska Kompaniet och köpare vid auktionerna i Göteborg under mitten av 1700-talet. Hans huvudintressen inom historia är militära, politiska och idéhistoriska perspektiv under tidigmodern och modern tid.

till presumtiva köpare i Sverige och Europa. För vissa av auktionerna finns kataloger bevarade där kompaniets tjänstemän fört in namnen på köparna och inropspriser för varje lott (utropsnummer). Detta unika källmaterial ger oss en möjlighet att studera handeln med ostindiska varor i Sverige under mitten av 1700-talet och vilka svenska och utländska aktörer som var delaktiga i denna lönsamma interkontinentala handelssjöfart.

I denna artikel skärskådas två av SOIC:s offentliga auktioner under 1748 och 1758, båda under dess andra oktroj (1746–1766).¹ Under denna period blomstrade kompaniet och verksamheten utvecklades stadigt. Det primära syftet är att fördjupa kunskapen om SOIC:s handel i auktionsledet och de förändringar som skedde under ett decennium; Vilka var de inbördes förhållandena mellan de ekonomiskt viktigaste varuslagen: te, siden och porslin? Vilka kategorier av köpare ingick i kundkretsen, och hur förändras den under ett decennium? Analysen bygger på värdet av de inropade varorna (totalt och fördelat per köpare) och undersökningen är därmed den första i sitt slag. Ett annat syfte är att se om handelspolitiska beslut i Sverige och utomlands under den aktuella tioårsperioden kan spåras på den lägsta operativa nivån – auktionerna.

Analyserna av källmaterialet koncentrerar sig på två aspekter:

1. Mängd och inköpsvärde för te, porslin och siden uppdelat per köpare: Vem köpte vad, hur mycket och till vilket pris? Analysen av värdet av inropen av te erbjöd särskilda svårigheter och ett eget avsnitt ägnas åt det metodproblemet.

2. Köparstrukturen: Vilka grupper av köpare kan urskiljas, utifrån vilken position agerade de samt vilken region och vilka intressen representerade de?

Den tidigare forskningen om SOIC:s verksamhet är omfattande. Standardverket är Sven T. Kjellbergs brett anlagda framställning, *Svenska Ostindiska Compagnierna 1731–1813: Kryddor, te, porslin, siden*, som publicerades 1974.² Ett annat stort arbete med mer fokus på import- och exportvolym, finansiering och vinster är Christian Koninckx: *The First and Second Charters of the Swedish East India Company (1731–1766): A Contribution to the Maritime, Economic and Social History of North-Western Europe in its Relationships with the Far East*, utgiven 1980.³ I den gedigna antologin *Ostindiska Compagniet: Affärer och föremål* från 2003 under re-

daktörskap av Kristina Söderpalm ges en bred bild av SOIC och dess verksamhet från olika perspektiv.⁴ Där ingår även djupdykningar i några väsentliga händelser, bland annat auktionen på den första lasten 1733.

Uppskattningar av volymerna av de hemförda varorna över längre perioder har gjorts i två aktuella arbeten. Koninckx har analyserat en period om nästan 30 år (1739–1767) genom att räkna om alla varuslag till vikt för att få jämförbara siffror och även kunna jämföra med fartygens tonnage.⁵ Förutom bevarade auktionskataloger har han använt packböcker från lastningen i Kina och annat arkivmaterial för att kunna täcka hela perioden. Porslin och sidenvaror bokfördes styckevis och omräkningen till vikt är därför behäftad med ganska stor osäkerhet. Vikten av de totala te-lasterna återfinns däremot i källmaterialet. I antologin *Goods from the East, 1600–1800. Trading Eurasia*, analyserar Hanna Hodacs och Leos Müller volymerna av SOIC:s import av te under 17 år (1742–1759) baserat på uppgifter i tillgängliga auktionskataloger.⁶ Av 33 utauktionerade laster under denna period finns 28 kataloger bevarade (85 %) vilket ger en relativt god bild av trender och årsvariationer i importen.

Undersökningar om köpare på auktionerna och deras inrop av varor är få. Auktionen på den första lasten 1733 hemförd av *Fredericus Rex Sueciae* har analyserats av Söderpalm genom att redovisa hur olika varuslag fördelades mellan namngivna köpare.⁷ För auktionen 1756 på *Prins Carls* last redovisas de tio största köparnas inrop av olika tesorter av Hodacs och Müller.⁸ Båda undersökningarna baseras dock enbart på antalet inropade lotter, utan hänsyn tagen till hur stor mängd av varan varje lott innehöll eller dess värde. Metoden medger således endast en ganska grov analys vilket författarna kommenterar.⁹

Denna undersökning är den första i sitt slag genom att den analyserar *värdet* av inropade varor på SOIC:s auktioner fördelat per köpare. Det gör det möjligt att få en finmaskigare och mer rättvisande bild av köparnas intressen i kompaniets handel. Undersökningen spelar därmed en viktig roll för att öka insikterna om SOIC:s verksamhet; vilka grupper av köpare agerade på auktionerna, vilka varor köpte de, och hur stora belopp var de beredda att investera?

Svenska Ostindiska Compagniet – första och andra oktrojen 1732–1766

Sverige blev aldrig någon kolonialmakt under 1700-talet och utrikeshandeln kunde inte blomma upp genom hemförsel av varor från egna kolonier. Den svenska handelssjöfarten hade sin långsiktiga bas i utförseln av landets naturprodukter till europeiska hamnar, främst stångjärn, koppar, timmer, tjära och fisk. De stora sjöfartsnationerna Storbritannien och Nederländerna hade etablerade kompanier för handel på Ostindien sedan början av 1600-talet. Men trots sitt sena inträde på den internationella sjöfartsarenan och relativt sett blygsamma ekonomiska resurser lyckades SOIC bli en integrerad del av den globala handeln med varor från Kina. Detta gällde framförallt te vilket kompaniets auktionskataloger ger konkreta bevis på. Orsaken till framgångarna var ett skickligt utnyttjande av de handelspolitiska spänningar som uppstått i Europa genom att Storbritannien försökte upprätthålla monopol på införseln av te genom skyhöga importtullar. Nederländare och skottar å sin sida sökte efter möjligheter att ta sig in på den omfattande brittiska temarknaden. I det spänningsfältet kunde SOIC operera som en neutral aktör för import av te till Sverige som sedan raskt återexporterades till Europa, främst till Nederländerna, varifrån en stor del nådde engelska tekonsumenter på både lagliga och olagliga vägar.¹⁰

Den 14 juni år 1731 utfärdades kompaniets första oktroj av Kongl. Maj:t med "Commissarien Hindrich König och Compagnie" som innehavare.¹¹ Kompaniet fick idka handel i alla hamnar öster om Godahoppsuddens under 15 års tid, "[...] där andra nationer icke hade öppen handel". Den skotske entreprenören Colin Campbell (1686–1757) och den unge köpmannen Niklas Sahlgren (1701–1776) från Göteborg var förmodligen de starkaste drivkrafterna bakom bildandet av kompaniet och ingick i ledningen som direktörer.¹² Under den andra oktrojen (1746–1766) fick direktionen tillskott av inflytelserika handelsmän från Stockholm, bröderna Abraham Grill d.y. och Claes Grill, samt den likaledes mycket förmögne köpmannen Anders von Plomgren.

Det fanns ett stort inflytande av utländskt kapital och personal i SOIC från början, varav en stor del från Skottland. Av olika skäl sökte sig skottar till det svenska kompaniet i början av 1730-talet där de bidrog med know-how och kapital, inte minst under kompaniets första decennium. Flera bo-

satte sig i Göteborg och fortsatte att bedriva handel och sätta sin prägel på staden. De skottar, och även engelsmän, som tog tjänst i SOIC hade ekonomiska, religiösa eller politiska skäl för sin flytt.¹³ Det var ingen stadig ström av invandring, utan det var den europeiska historiska kontexten som påverkade deras val att söka sig till Sverige. De hade tidigare erfarenhet av sjöfart på Ostindien från de två dominerande kompanierna, det brittiska East India Company (EIC) grundat 1600 och det holländska Vereenigde Oostindische Compagnie (VOC) grundat 1602, samt det nedlagda Ostendekompaniet (1722–1731) i habsburgska Nederländerna. Genom sitt arbete i de gamla kompanierna hade de etablerat omfattande nätverk av kontakter med handelsmän och investerare runtom i Europa. Dessa nätverk kom väl till användning när kapital skulle investeras i SOIC för att starta importen av varor från Kina. Skottarnas egna motiv till att delta i SOIC:s handel kan inte reduceras till en enda orsak. Den mest betydelsefulla faktorn var dock utan tvekan möjligheten att bedriva handel genom import och återexport av te i skydd av SOIC. Skottarnas entré i ett konkurrerande svenskt handelskompani uppskattades inte av Storbritannien vilket ledde till politiska förvecklingar mellan Sverige och Storbritannien – den så kallade Porto Novo-affären 1733.¹⁴

Enligt privilegiebrevet skulle skeppen avsegla från och återvända till Göteborg och lossa sin last där för att snarast säljas på offentlig auktion. Kompaniet och köparna på auktionerna fick synnerligen förmånliga ekonomiska villkor av svenska staten. Inledningsvis så var alla varor befriade från tull vid införseln av lasterna och utförselavgiften på återexporterade varor ("recognitionen") var endast 0,13 % av auktionspriset.¹⁵ Under första oktrojen och början av andra oktrojen (1731–1752) behandlades varje expedition till Ostindien som ett separat projekt. Hugade investerare satsade kapital ("subskriptioner") för att finansiera resan, 600 daler silvermynt (dsm)¹⁶ för svenskar och 500 daler hamburger banco för utländska investerare.¹⁷ Efter att auktionen var genomförd och bokslut för expeditionen upprättat fick investerarna direkt utdelning baserat på nettot. Sedan startade kompaniet en ny kampanj för att samla in subskriptioner inför nästa resa. Kompaniets räkenskaper var sekretessbelagda och brändes efter bokslutet för varje genomförd expedition, allt i enlighet med instruktionerna i privilegiebrevet. Anledningen till detta var att underlätta utländska investerares engagemang

i SOIC:s affärer, dvs. en slags banksekretess.¹⁸ År 1753 ombildades SOIC till ett aktiebolag med en fast kapitalfond. Aktiebolagsformen innebar att man gick ifrån att investera i ett eller ett par skepp för varje resa till att lägga pengarna i en gemensam fond av riskkapital. Vinsterna delades inte ut i och med varje avslutad resa, utan i intervaller som direktörerna bestämde.¹⁹

Verksamheten var mycket lönsam under de två första oktrojerna (1731–1766). Utdelningen på insatt kapital per resa var i medeltal ca 37 % under de första 20 åren innan ombildningen till aktiebolag.²⁰ Avkastningen på investerat kapital för expeditionen med *Drottningen af Sverige* 1745 blev rekordhöga 105 %.²¹ Övergången till kapitalfonden resulterade i att vinstutdelningen blev lägre jämfört med tidigare på grund av att det tog tid för kompaniet att bygga upp aktiekapitalet. Medelavkastningen under senare delen av andra oktrojen efter införandet av kapitalfonden (1753–1768) låg ändå på ca 20 % per resa.²² Under den senare delen av SOIC:s verksamhet gick det sämre. Medelavkastningen under tredje oktrojen (1766–1786) blev bara drygt 7 %, trots mycket goda år i början av 1780-talet med de största handelsvolymerna i kompaniets historia.²³ Denna hausse berodde på det amerikanska frihetskriget (1775–1783) då Storbritannien var i krig med Nederländerna, Frankrike och Spanien. SOIC fick då temporärt ökat spelrum för sin ostindiska import och återexport. Omfattningen av kompaniets handel under denna sista glansperiod illustreras av att 1782 svarade SOIC:s export för 80 % av det totala värdet av Sveriges export.²⁴ Under den fjärde oktrojen (1786–1806) led kompaniet stora förluster och försattes slutligen i konkurs.

Telåda med med SOIC:s emblem och initialerna RS. Lådan har troligen ingått i lasten på skeppet Rikens Ständer som gjorde flera resor till Kina under 1760-talet. Numreringen No 370 är lådans identifieringsnummer i lasten och angavs i auktionskatalogen. Lådan är liten och rymmer ca 16 liter motsvarande knappt 20 skålpund te vilket tyder på att den använts till en av de finare sorterna. (Göteborgs Stadsmuseum GM:8476).

Inkräktare på världshandeln – SOIC:s affärsida

Svenska Ostindiska Compagniet var ett av de minsta handelskompanierna under 1700-talet. Det kunde inte tävla med det stora engelska EIC eller holländska VOC. Men SOIC utnyttjade konflikterna inom den internationella handelspolitiken och blev framgångsrika på sitt eget vis.

Den rådande merkantilistiska handelsdoktrinen i Västeuropa vid denna tid innebar förenklat uttryckt att det som en stat tjänade på utrikeshandel innebar förlust för ett annat land. Det blev därför fundamentalt att upprätthålla en positiv handelsbalans genom ett överskott i utrikeshandeln. En grundtes var att handeln mellan de europeiska staterna, och även mellan en stat och dess kolonier, skulle ske utan mellanhänder som kunde profitera på handeln ("interlopers") och naturligtvis utan inslag av smuggling eller annan olaglig verksamhet.²⁵ Detta var minst sagt en illusion. Det fanns stora brister i detta ekonomiska tankesätt och handeln bedrevs i verkligheten till stor del utan hänsyn till de regler som gällde.

SOIC utnyttjade motsättningarna i det rådande ekonomiska systemet. I realiteten byggde kompaniet sin verksamhet nästan helt på transithandel till Europa via Sverige.²⁶ Genom att bedriva direkthandel med Ostindien och sälja sina varor till högstbjudande i Göteborg gjorde kompaniet god förtjänst.²⁷ Det mesta återexporterades därefter helt lagligt till europeiska fastlandet av svenska och utländska köpare. Endast ca 10 % av de importerade varorna blev kvar i Sverige.²⁸ Framför allt teet, som stod för 70–80 % av kompaniets import, återexporterades. Det "svenska" teet var begärligt på kontinenten. Tillsammans med det danska ostindiska kompaniet DAC importerade SOIC upp till 25–35 % av allt te i Europa under perioden 1730–1790, någonting som de brittiska och holländska kompanierna inte såg med blida ögon.²⁹

En viktig slutstation för det te som SOIC förde hem från Kina var Storbritannien. Där hade det inhemska EIC monopol på handeln med Ostindien. Landet hade dessutom mycket höga införseltullar på te för att hindra utländska kompanier från att bryta sig in på den stora brittiska marknaden. Det ledde till en omfattande smuggling av "svenskt" (och även "danskt") te till England och Skottland.³⁰ Det berodde på att prisnivån för det smugglade teet var lägre än för det brittiska teet som hade höga

påslag i försäljningsledet. Kvaliteten var också högre än i basutbudet från EIC. Återexporten av teet från auktionerna i Göteborg gick först till stora handelsstäder på europeiska fastlandet, främst i Holland, Flandern och Frankrike (Amsterdam, Rotterdam, Middelburg, Ostende). Det var i den fasen som smugglingen tog över för sluttransporten till Storbritannien. När EIC drastiskt sänkte sina införselavgifter på te från 110 % till 12,5 % år 1784 och samtidigt ökade sin egen import rubbades den specialiserade tehandeln som SOIC förlitat sig på och kompaniet började gå med förlust efter 50 vinstrika år.³¹

Även om en stor del av SOIC:s varor nådde sina konsumenter på delvis krokiga vägar är det missvisande att betrakta kompaniet som ett smugglingsföretag styrt av handelsmän. Det var ett genuint handelskompani som drog nytta av sitt förhållande till svenska staten och därmed kunde agera fritt internationellt och få god avkastning på satsat kapital.³² En långsiktig följd av sitt agerande som kompaniet rimligtvis inte hade förutsett var att den omfattande tehandeln via Göteborg påverkade tedrickandet i Europa, både vad gällde konsumtion och preferenser. Trots att de skandinaviska kompanierna SOIC och DAC var relativt små blev deras inflytande på tehandeln så starkt att det bidrog till att förändra konsumtionsmönstret i breda befolkningslager. Den olagliga införseln av billigt te till Storbritannien ledde till att även de mindre bemedlade fick råd att dricka te, och dessutom te av bättre kvalitet.³³ Med visst fog kan man därför hävda att SOIC och DAC bidrog till det utbredda tedrickandet bland britterna.

Källmaterial och metod

Källmaterialet för denna studie är två bevarade auktionskataloger ("Försäljnings-Bok") som redovisar inopen av lasterna från skeppen *Printz Gustav* 1748 och *Enigheten* 1758.³⁴ Auktionerna har valts ut för analys på grund av att de representerar en period i SOIC:s historia då kompaniet hade hunnit bli väl etablerat och var stätt i stadig utveckling. Båda auktionerna ägde rum under den andra oktroyen 1746–1766. Verksamheten hade varit igång sedan 1732 och gav god avkastning på satsat kapital, vilket var väl känt för investerare. Kompaniets import expanderade kraftigt under

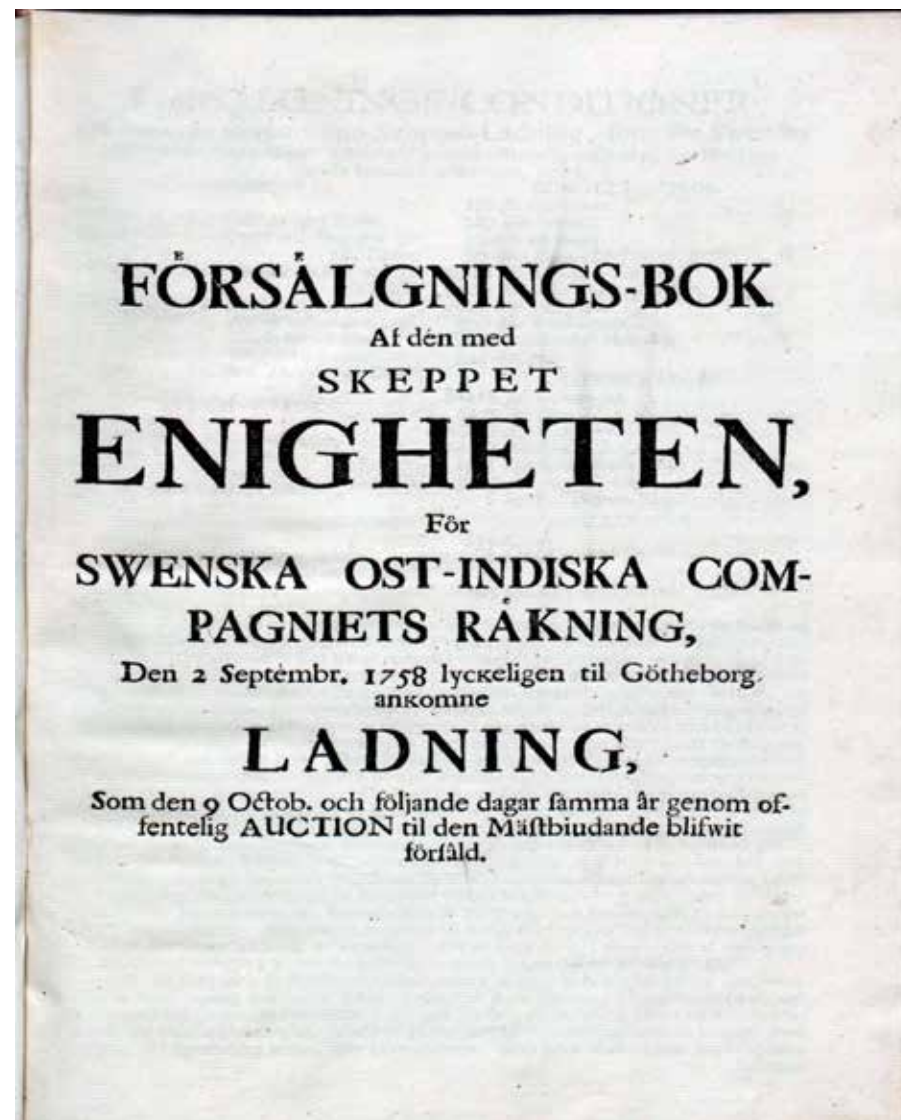
det decennium som studeras med allt större laster.³⁵ Spannet i tid på tio år får anses rimligt stort för att kunna fånga förändringar som reflekterar långsiktiga trender i kompaniets handel och utveckling.

I början av varje katalog anges fartygets totala last och de förordningar som gällde för auktionen. Därefter listas varorna uppdelade per lott med namnet på köparen antecknat av kompaniets tjänsteman, följt av inropspris per viktenhet eller per styck beroende på typ av vara. De helt dominerande varorna i lasterna var te, porslin och sidenvaror. Skeppen medförde även andra exotiska varor av mindre värde; peppar, medicinalväxter som rabarber, galangal ("ingefära") och kinarot, samt pärlemor, tutanego (zinktackor) och rotting.

Mängden varor i lasterna skilde sig ganska mycket mellan de två auktionerna. Katalogerna upptar 1578 respektive 2454 lotter. Lastförmågan för *Printz Gustav* var 236 läster (577 ton) och för *Enigheten* 375 läster (918 ton).³⁶ Båda skeppen var kompaniets minsta fartyg i tjänst respektive år.³⁷ Skillnaden i tonnage var dock ganska stor (ca 60 %). Ökningen i fartygens storlek avspeglar en kontinuerlig trend med långsiktig expansion av SOIC:s handel som pågick under hela första och andra oktroyen.

Kompaniet skickade ut expeditioner regelbundet, vanligtvis varje år under andra oktroyen och då två eller tre skepp samtidigt. Fartygens återkomst kunde kompaniet dock inte råda över. Statistiken för SOIC:s handel baserat på årtal för auktionerna visar på grund av detta ganska stora svängningar upp och ned.³⁸ Under 1748 hölls exempelvis tre auktioner och under 1758 endast en. Mängden hemförda varor per expedition får naturligt nog ett jämnare förlopp och avspeglar primärt fartygets tonnage. Fördelningen mellan varuslagen kan dock skilja sig mellan olika laster vilket kommenteras nedan i samband med analysen.

De två auktionskatalogerna har gått igenom fullständigt och alla uppgifter om köpare, varuslag och mängd och pris har överförts till ett kalkylprogram. Köparna har sedan sorterats efter hur mycket de köpte per varuslag och till vilket värde. Endast de ekonomiskt viktiga delarna av lasten (te, sidenvaror och porslin) har analyserats. Fakta för att kategorisera köparna utifrån region, yrke, nationalitet, kopplingar till SOIC och inbördes släktband har samlats in.

Titelsidan i "Försälgnings-Bok" (auktionskatalog) för skeppet Enighetens last som utbjöds till "den Mästbiudande" på auktion den 9 oktober 1758 och följande dagar. (Riksarkivet KKA; Warwick Digital Collections under licens Creative Commons 4.0)

FÖRSÄLGNINGS-CONDITIONER

Af följande hemkomne Skepps-Ladning, som för Swenska Ost-Indiska Compagniets Räkning, igenom offentlig Auktion til den Mättsändande kommer at förfälas, neml.

<p>THEE.</p> <p>787178 p. Thee Bohé uti 2275 Kistor. 192457 dito - Congo uti 217 dito & 644 Lådor. 44074 - dito Soatch. uti 686 dito & 268 Lådor. 14142 dito - Peckoe uti 181 dito. 11779 dito - Hyfan uti 170 dito. 14746 dito - Singlo uti 200 dito. 5755 dito - Bing uti 104 dito. 1220 dito div. Sort. Thee uti 300 Canist.</p> <p>SIDEN-WAROR.</p> <p>1360 St. Poiffes-Dammaster. 140 dito Meuble dito. 394 dito Padesjyer. 12 dito Blomrade dito. 170 dito Gorgonarer. 50 dito Sattner. 1700 dito Taffier. 8 dito Trimmfaster. 36 dito vandiga Lystringar. 2450 p. råå Silke.</p>	<p>BOMULLS-WAROR.</p> <p>185 St. Haumann. 120 dito Lureas. 22 dito Mellmull. 80 dito Amoy-Lärfter. 1000 dito Canton-Lärfter. 1000 dito blå Bomulls-Lärfter. 500 dito branta dito. 500 dito Rosen-råda dito. 490 dito dunckel-råda dito. 224 dito gula.</p> <p>DIVERSE WAROR.</p> <p>61113 pf. Tutanegae. 6425 dito Sago. 16127 dito Gallingall. 14251 dito Radix China. 1733 dito Snör-Rottinger. 5170 dito Rhabarbara. 6 Styck. Positurer.</p> <p>PORCELLAINE.</p> <p>235 Kistor. 6 Lådor. 48 Tubbar. 1105 Bannlar.</p>
---	---

I.

Alle Waror i gemen niota twenne års Nederlags-Frihet, ifrån första Auktionsdagen, undantagandes Siden-Tyggerne, hvilka böra strax efter Försälgningsdagen urföras. För hwad som til Utrikes Orter afsändes, erlägges uppå Sids-Tull-Cammaren 2 procent Recognition af Warornes netto belopp efter Auktions-Prisen, hwaröfwer Uthöppnings-Attelj skal Kiöparne meddelas. Men för det som til Inrikes Consumtion quarsblifwer, komma Afgifter, enligt Förordningarne, til Cronan och Manufaktur-Fonden at erläggas; hwar forinnan Warorne icke blifwa utår Compagniets Magaziner lefwererade. Där efter passera sådane Waror, då de från den ena orten til den andra inom Riket förfälas, alldeles fritt, uppå Compagniets och Tull-Cammarens Pask. Och så framt Kiöparne inen beröde 2ne år efter 1:sta Auktions-dagen, skulle til Utrikes Orter afskeppa något af sådane til Rikets Consumtion köpte Waror, blifwa likmåttige 12 §. uti Compagniets erholdne Privilegio, de erlagde Afgifter af wederberörande Tull-Cammare återbetalte, med Afkornning af betalade Recognition, som då därå kommer at erläggas, och 2 Procent defutan. För Stemplingen af de Bomulls-Waror, som til Inrikes Consumtion fa förfälas, skal Kiöparen betala 1 Ore Silfamt för Compagniets, och 2 Ore Silfamt för Tull-Stempeln, af hwart och et Stycke, hvilka Stemplar måle påfattas, innan Kiöparen tillåtes Warorne til sig taga. Men de Bomulls-Waror som exporteras, komma icke at stemplas, och betales således derfore ingen Stempel-Afgift. För öfrigt kommer alt hwad som exporteras, uti wederberörande Tull-betientens närwaru at inpäckas, och af dem med Tull-Sigillet at förseglas, för hwilken Förseglung Kiöparne komma at betala 8 Ore Silfamt för hwart Sigill.

2. På det Kiöparne få mycket skyndsamme måge wårda expedierade, skal hwar och en efter wånlig methode, hwar til för den suto dez om icke är undererrad, uti Compagniets Contoir et Foemolar skal optes, förfata sin Räkning öfwer de köpte Warorne, uti hwilka Räkningar, Warorne af det som til inrikes Consumtion köpes, med det som til Exportation årnas, icke böra blandas, utan böra öfwer hwar Sort särskilda Räkning.

Första sidan i Enighetens försäljningsbok med villkoren för köparna ("Försäljnings-Conditioner"). Sidan inleds med en översikt över vad som ska säljas; Thee (inalles 7161 kistor, lådor och kanistrar), Siden-Waror, Bomulls-Waror, Diverse Waror (Tutanegue, Sago, Gallingall, Radix China, Snör-Rottinger, Rhabarbara, Positurer) och Porcellaine. (Riksarkivet KKA; Warwick Digital Collections under licens Creative Commons 4.0)

1758, October 16 F.M.

Lott.	No E.	THEE BOHE, 2275 Kistor, Hwaraf Thara för Trå, Bly, Papper, &c. per Kista blifwie regulerad, som följer, och warden fildt per Skålpund.	Kista
		à 100 Skålpund Thara per Kista.	
1	1. 2	2 Kistor Christ. Apwidser	61 1
2	3. 4	2 dito Moris & Comp	65
3	5. 6	2 dito Ditto	63 2
4	7. 8	2 dito J. Thomas	64 1
5	9. 10	2 dito V. von Olthoff	64 2
6	11. 12	2 dito Scott & Comp	64 2
7	13. 14	2 dito Ditto	64 2
8	15. 16	2 dito Ch. Apwidser	65
9	17. 18	2 dito Scott & Comp	65
10	19. 20	2 dito Ditto	65
11	21. 22	2 dito J.F. Ström	65 1
12	23. 24	2 dito Ditto	65 1
13	25. 26	2 dito V. von Olthoff	65 1
14	27. 28	2 dito ditto	65 1
15	29. 30	2 dito ditto	65 1
16	31. 32	2 dito ditto	65 1
17	33. 34	2 dito ditto	65 1
18	35. 36	2 dito ditto	65 1
19	37. 38	2 dito Scott & Comp	65 2
20	39. 40	2 dito ditto	65 1

A

Sida i Enighetens försäljningsbok med de första lotterna (utropen) av den billigaste tesorten Bohé. Här framgår att exempelvis lott N:o 11 bestod av två kistor (märkta N:o 21 och 22), vardera med taran (tomvikt) 100 skålpund. Lotten ropades in av J.F. Ström för 65 1/3 silveröre per skålpund te. Brutto eller nettovikt för lotten anges inte. Högst upp på sidan står antecknat "1758 Oktober 16 F.M." vilket förmodligen är datumet för försäljningen. (Riksarkivet KKA; Warwick Digital Collections under licens Creative Commons 4.0)

Te var den absolut viktigaste handelsvaran för SOIC under hela dess existens.³⁹ Tesorerna delades in i huvudgrupperna svart te (Bohé, Congo, Soatchoun och Peckoe) och grönt te (Singlo, Hysan och Bing). Skillnaden mellan grönt och svart te grundar sig på under vilken årstid tebladen plockas och hur de sedan torkas. Bohé var den billigaste sorten och stod för mer än 80 % av den totala teimporten under första och andra oktrojen (1731–1766).⁴⁰ Den lite dyrare Congo svarade för ca 10 %. De mer exklusiva tesorerna Soatchoun, Hysan, Singlo, Peckoe och Bing importerades i mycket liten mängd, motsvarande någon eller några procent vardera av den totala volymen.

Teet skeppades i träkistor av varierande storlek; helkista, halvkista och lådor. Exklusivare te packades i de mindre kistorna och lådorna, samt i kanistrar (plåtdunkar) eller avlånga behållare, ("tubbar").^{41, 42} Kistorna var av trä och fodrade med hoplödd blyplåt för att skydda teet mot fukt under sjöresan (samma princip som konservburk). Insidan kläddes med papper för att skydda teet mot det giftiga blyet. Alla förpackningar hade ett unikt nummer som karvades in och målades på innan lastningen i Kanton, vilket gjorde att man säkert kunde spåra dem under transporter och vid auktionerna. Det var en viktig komponent i logistiken för att undvika förväxling bland de tusentals kistor, lådor, kanistrar och tubbar med te av olika kvalitet som fanns i lasten.

Analysen av inropen av te försvåras av att katalogerna inte uppger mängden te som ingick i en lott, och inte heller det totala priset köparen betalade för lotten. För varje lott anges hur många kistor som ingår (vanligen fyra eller två) och deras identitetsnummer. Storleken på kistorna anges indirekt genom deras *tara* (tomvikt), dvs. kistans vikt utan innehåll. Vidare så anges det inropspris köparen betalade per viktenhet te i silveröre/ skålpund (skp).⁴³ Varken brutto- eller nettovikt te per lott återfinns i katalogerna.⁴⁴ Uppgifterna går inte heller att spåra i kompaniets bokföring eftersom den förstördes efter att bokslutet för expeditionen var upprättat. Totalpriset per inropad lott måste därför baseras på en rimlig kalkyl av vikten av teet som ingick i lotten. De spridda fakta om tekistorna som finns i källorna kan kombineras på olika sätt för att ge underlag för kalkyleringen. Nedan beskrivs tre metoder för att uppskatta nettovikten te per lott. Ingen av dem ger en helt säker beräkning, men den sista bör ge en uppskattning med acceptabel grad av noggrannhet.

1. *Volym och densitet*: Uppgifter om kistornas storlek återfinns i olika historiska källor.⁴⁵ Dimensionerna för en helkista var ca 90 x 75 x 60 cm (35 x 29 x 24 tum) för längd, bredd och höjd,⁴⁶ vilket motsvarar en volym av ca 400 liter. För att beräkna nettovikten te behövs även en uppskattning av densiteten (kg/m³). Frågan uppstår då hur hårt teet var packat. Kjellberg uppger att när kistorna fylldes med torkade teblad i Kanton stampade två kinesiska lantarbetare (kulier) samman tebladen under flera halvtimmesspass. Mer blad fylldes på i omgångar tills kistan var helt fylld med sammanpressat te.

Ett experiment i mindre skala genomfördes av författaren genom att pressa samman te för hand i en kruka med noga känd volym. Densiteten blev 430 kg/m³ vilket motsvarar 170 kg nettovikt te i en helkista på 400 liter. Den uppgivna taran för en helkista i katalogerna är 100 skp (43 kg). Tarans andel av bruttovikten blir då 20 %. Packningsgraden och fuktkvoten är dock osäkerhetsfaktorer och bör utan vidare kunna ändra densiteten med storleksordningen 10 %. Uppskattningen av taran kommer då att ligga mellan 18 % och 22 % av bruttovikten. Rimligtvis är den nedre delen av intervallet mer realistiskt, dvs. teet i Kanton var hårdare packat och inte lika torrt som i experimentet.

2. *Passningsräkning och volymskalning*: Auktionskatalogerna erbjuder en möjlighet att indirekt beräkna nettovikten per lott. För varje lott anges som nämnts taran för de ingående kistorna. Dessutom innehåller katalogerna även en uppställning över den sammanlagda vikten per tesort i lasten. Varje tesort är visserligen fördelad över ett mycket stort antal lotter med olika antal kistor av varierande storlek, men i och med att all information finns överförd till ett kalkylprogram är det oproblematiskt att uppskatta taran genom passningsräkning.⁴⁷ Tillämpat på sorten Bohé, vilken nästan undantagslöst skeppades i helkistor med uppgiven tara 100 skp (43 kg), motsvarar taran för en helkista 18 % av bruttovikten år 1748 och 20 % år 1758. Det skulle innebära att för dessa laster rymde en helkista netto ca 460 skp (190 kg) respektive 370 skp (160 kg). Dessa värden ligger nära den uppskattade nettovikten för en helkista enligt den första metoden ovan (170 kg), vilket är ett uppmuntrande resultat.

De uppskattade värden på tarans andel stämmer bra med en unik källuppgift om taran för en annan last. För skeppet *Riddarhuset* finns packbo-

ken bevarad från lastningen i Kanton 1741 vilken upptar både bruttovikt och nettovikt för telasten.⁴⁸ Taran för Bohé, vilken var den helt dominerade tesorten i lasten och skeppades i de största kistorna, var 15 % av bruttovikten. Vidare citeras ett köpeavtal med en kinesisk handelsman om leverans av Bohé där taran för kistorna bestäms till 70–71 skp och bruttovikten till 452–456 skp vilket motsvarar 15–16 % tara.⁴⁹

För de mindre kistorna skulle en uppskattning av nettovikten te kunna göras genom volymskalning av kistorna baserat på tarans värde.⁵⁰ Om man antar att alla dimensioner på de mindre kistorna, dvs. längd, bredd, höjd och även tjockleken på kistans sidor, lock och botten, var förminskade proportionellt jämfört med en helkista blir kistornas volym direkt proportionell mot taran. Volymen av trä i kistväggarna (och därmed taran) minskar då lika mycket som kistans inre volym. I verkligheten var dock kistorna inte så standardiserade i form och format vilket medför en stor risk att denna metod överskattar de mindre kistornas nettomängd te.

3. *Passningsräkning och interpolation*: Med tillgång till några fler uppgifter om tarans andel av bruttovikten för olika kiststorlekar skulle passningsräkningen kunna förbättras. För det behövs en interpolationskurva som visar nettovikten te i kistan med taran som ingångsvärde. Turligt nog finns det några fixpunkter i källorna som kan användas för att ta fram en sådan kurva. Från ett bevarat försäljningskvitto för en ”halvkista” från 1747 framgår det att taran var 61 skp och bruttovikten 249 skp motsvarande 24 % tara.⁵¹ För ett antal mindre kistor, lådor och tubbar finns både brutto- och nettovikterna angivna i auktionskatalogerna. Taran varierar mellan ca 30 % och 60 % för bruttovikter mellan ca 170 och 30 skp. Inte oväntat ökar tarans andel av bruttovikten ju mindre förpackningen är.

Baserat på de tillgängliga procentvärdena för tarans andel av bruttovikten för helkistor, halvkistor och mindre förpackningar konstruerades en interpolationskurva som visade nettovikten te för en given tara mellan 30 och 100 skp. På detta sätt kunde nettovikten te bestämmas för alla kiststorlekar i katalogerna utgående från taran. Denna metod har fördelen att den inte bygger på några antaganden om kistornas volym, form och inbördes storlekar. Svagheter är den knapphändiga informationen i olika källmaterial om taran för kistor i olika storlekar vilket ger ganska få fixpunkter för interpolationskurvan. I brist på mer information är emellertid nog detta så

långt man kan komma för att bestämma nettovikt, och därmed värdet, av varje enskild lott te. Totalpriset för lotten erhöles genom att multiplicera nettovikten te per kista med antalet kistor i lotten och det angivna inropspriset i öre/skålpund.

Auktionerna 1748 och 1758

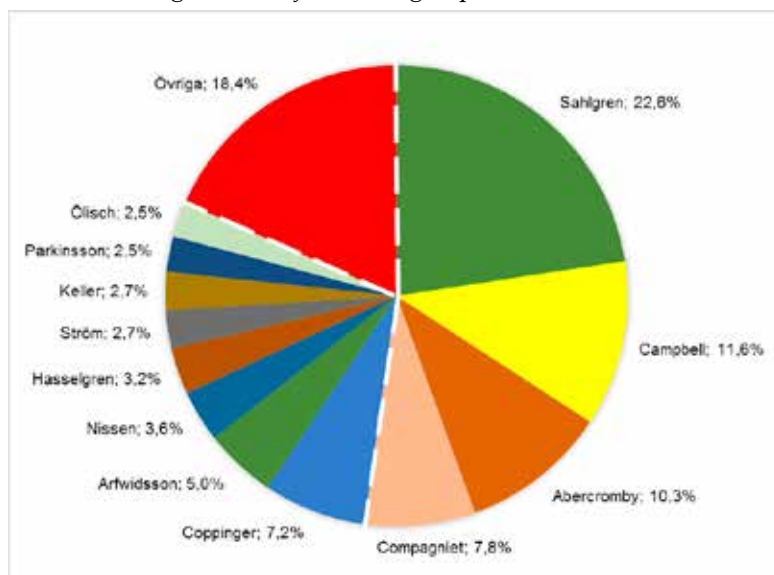
Vid auktionen den 10 oktober 1748 på skeppet *Printz Gustavs* telast ropade 39 köpare in 696 lotter te, huvudsakligen Bohé (87 %) och i viss mån Congo (7 %), se tabell 1. Nettolasten uppgick till drygt 600 000 skp (255 ton). Av detta ingick ca 15 % i pacotillen, dvs besättningens egna hemförda varor.⁵² Den innehöll en hel del av de finare tesorterna Soatchoun, Peckoe, Hysan och Bing. Det totala försäljningspriset för telasten var strax över 1 million daler silvermynt (dsm).

Tesort	1748				1758			
	vikt	andel	pris öre/skp		vikt	andel	pris öre/skp	
	skp		min - max	medel	skp		min - max	medel
Bohe	521 187	87%	36 - 53	43	787 178	73%	61 - 81	69
Congo	44 952	7%	45 - 68	54	192 457	18%	72 - 115	100
Soatchoun	14 428	2%	60 - 180	83	44 074	4%	107 - 265	115
Peckoe	12 115	2%	50 - 103	65	14 142	1%	92 - 185	117
Hysan	3 523	1%	71 - 151	120	11 779	1%	151 - 168	160
Singlo					14 746	1%	100 - 110	108
Bing	4 098	1%	75 - 119	107	5 755	0,5%	91 - 118	104
Diverse					1 220	0,1%		
Total last	600 303	skp		46	1 071 351	skp		78
	255	ton			455	ton		

Tabell 1. Tesorter vid auktionerna 1748 och 1758 redovisade med nettovikt, andel av lasten samt lägsta och högsta inropspris och medelpris. Medelpriset är beräknat över alla lotter för respektive sort baserat på nettovikten per lott.

I figur 1 och tabell 2 visas fördelningen av inropen per köpare i procent av nettolasten. En liten grupp på fyra köpare ropade in drygt hälften av teet (52 %) och de 12 största köparna ropade in ca 80 %. De återstående 20 procenten delades mellan 27 småköpare, där den största köpte drygt 2 % och den minsta en enstaka låda motsvarande 0,02 %.

Det var alltså en markant uppdelning mellan ett fåtal stora köpare och många mindre. Den störste köparen, Niklas Sahlgren (en av kompaniets grundare), ropade in så gott som en fjärdedel (23 %) av telasten för 230 000 dsm. En av de andra grundarna, Colin Campbell, återfinns på andra plats med 12 %. Även köparen på tredje plats med andelen 10 %, Arthur Abercromby, var direkt knuten till kompaniet som superkargör.⁵³ På fjärde plats kommer Compagniet, dvs SOIC:s direktion, som enligt reglerna kunde agera som självständig köpare.

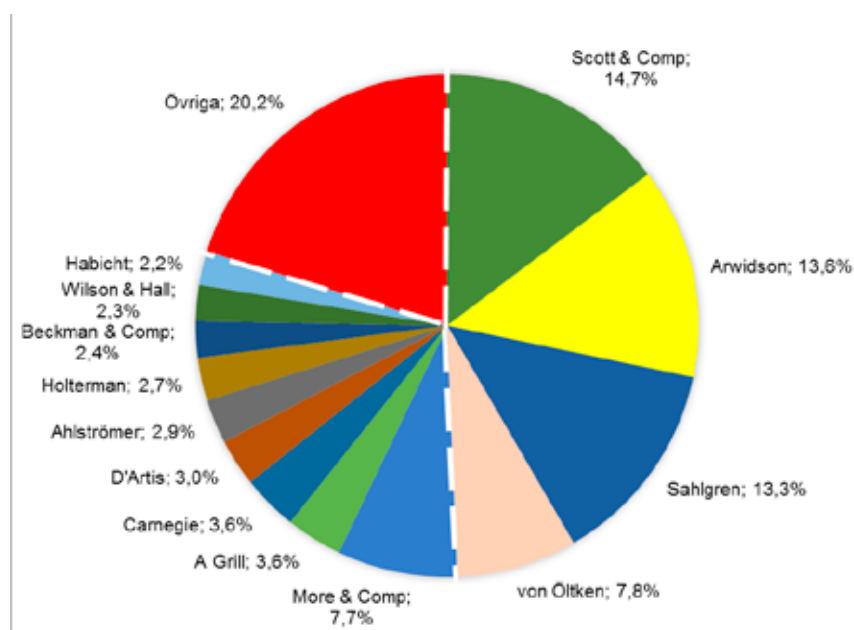
Figur 1. Fördelning av köpare av te vid auktionen 1748 ordnade i storleksordning efter andelen inropad nettovikt. De streckade vita linjerna visar ca 50 % respektive 80 % av nettolasten räknat medsols från den vertikala mittlinjen. Kategorin "Övriga" representerar 27 småköpare. Se även tabell 2.

Ar 1748	Köpare			Te	Porslin	Tyger	Te	Porslin	Tyger	Totalt
				andel	andel	andel	pris dsm	pris dsm	pris dsm	pris dsm
1	N	Sahlgren		23%	11%	9%	230 609	8 629	15 596	254 834
2	C	Campbell		12%	2%	5%	118 366	1 960	9 013	129 339
3	A	Abercromby		10%	3%	5%	105 075	2 518	8 962	116 555
4		Compagniet		8%			79 377			79 377
5	J	Coppinger		7%	12%	8%	73 497	9 900	12 973	96 370
6	C	Arfwidsson		5%	13%	3%	51 521	10 050	5 193	66 764
7	J H	Nissen		4%			36 824			36 824
8	A	Hasselgren		3%	7%	0,1%	33 050	5 868	119	39 037
9	N	Ström		3%			27 471			27 471
10	J	Keller		3%	6%	4%	27 150	4 573	7 272	38 995
11	R	Parkinson		2%	0,7%	0,4%	25 378	525	773	26 675
12	J H	Ölisch		2%	7%	7%	25 077	5 476	12 079	42 632
13	G	Barry		2%			22 761			22 761
14	T	Andersson		2%			18 445			18 445
15	J	Jung		2%	1%	2%	17 123		3 031	21 092
16	A	Grill		2%	6%	10%	16 842	4 876	17 133	38 851
17		Scholl Hindon		2%			15 698			15 698
18	J	Hall		1%	1%		14 252	958		15 210
19	S F	Svensson		1%	2%		11 773	1 593		13 366
20	B	Taylor		0,8%	0,2%	0,7%	8 006	120	1 284	9 410
21	N	Jacobsson		0,8%	0,4%	0,8%	7 849	325	1 413	9 587
22	P	von Kampe		0,7%	0,8%	3%	7 607	621	4 938	13 166
23	G H	Conradi		0,7%	10%	3%	6 946	7 860	4 586	19 392
24	C	Wohlfart		0,5%		1%	5 389		1 740	7 129
25	A	Gothén		0,5%			5 233			5 233
26	H	Coopman		0,5%	0,2%		4 748	128		4 876
27	J	Smitt		0,4%	1%		4 421	1 084		5 505
28	M	Verbecke		0,4%			4 186			4 186
29	C	Chapman		0,3%			3 362			3 362
30	C	Treuhorn		0,3%	0,3%	0,9%	3 107	256	1 554	4 917
31	N	Matzen		0,3%	3%	0,8%	2 688	2 102	1 405	6 195
32	W	Chalmers		0,3%			2 655			2 655
33	S J	König		0,3%		0,9%	2 616		1 567	4 183
34	M	Holm		0,05%			497			497
35	E	Nygård		0,05%	1%	0,1%	484	770	120	1 374
36	C	Hielmborg		0,03%			347			347
37	H	Busch		0,02%			249			249
38	I	Lagerfelt		0,02%			196			196
39	A	Liedgren		0,02%			196			196
40	A	Hylphert			0,03%	9%		26	15 267	15 293
41	S	Kullman				8%			14 598	14 598
42	G	Cahman				5%			8 414	8 414
43	J A	Lamberg				4%			7 195	7 195
44	C	Habicht			1%	3%		950	5 650	6 600
45	M	Soongman				2%			3 459	3 459
46	R	Neel			0,5%	1%		379	2 005	2 384
47	A	Wahrenberg				1%			1 664	1 664
48	E	Christophersson				0,8%			1 388	1 388
49	Baron	Peckelin			6%	0,7%		5 004	1 220	6 224
50	S	Lauterbach			0,6%	0,5%		488	823	1 311
51	G	Kierman				0,1%			122	122
52	G	Bellenden			0,3%	0,05%		268	91	359
53	W	Elliott			1%			903		903
54	J	Schutz			0,2%			125		125
55	J	Sike			0,1%			61		61
56	T	Ankarcrona			0,05%			41		41
57	M	Lagerström			0,05%			39		39
58	J	Dahlgren			0,02%			18		18
				100%	100%	100%	1 021 070	79 432	172 644	1 273 146

Tabell 2. Fördelning av inköpen av te, porslin och tyger vid auktionen 1748 och sammanlagda inropspriser per köpare. Köparna är ordnade efter sin andel av telasten (inropad nettovikt). De fyra största köparna av respektive varugrupp är markerade med grått. De streckprickade linjerna markerar gränsen för ca 50 % respektive 80 % av telasten.

Vid auktionen på telasten från fartyget *Enigheten* tio år senare, den 16 oktober 1758, var det totalt 42 köpare som ropade in 1554 lotter te. Även denna last dominerades av Bohé (73 %), men Congo hade ökat sin andel till 18 % (se tabell 1). Telasten var 80 % större än 1748 och uppgick till ca 1 000 000 skp (455 ton). Det totala inropspriset var drygt 2,8 millioner dsm. Medelpriset hade stigit med 70 % från 46 till 78 öre/skp (se tabell 1).

I likhet med 1748 var det en liten grupp på fyra köpare som stod för ca 50 % av inropen av telasten, och 13 personer för ca 80 % (se figur 2 och tabell 3). Resten fördelades på 29 småköpare. Den störste köparen, handelshuset Scott & Comp., ropade in 15 % av lasten för ca 420 000 dsm.

Figur 2. Fördelning av köpare av te vid auktionen 1758 ordnade i storleksordning efter andelen inropad nettovikt. De streckade vita linjerna visar ca 50 % respektive 80 % av nettolasten räknat medsols från den vertikala mittlinjen. Kategorin "Övriga" representerar 29 småköpare. Se även tabell 3.

Ar 1758	Köpare	Te			Porslin			Tyger			Totalt		
		andel	andel	andel	pris dsm	pris dsm	pris dsm	pris dsm	pris dsm	pris dsm	pris dsm	pris dsm	
1	Scott & Comp	15%	0,8%		419 818	1 571						421 389	
2	C Arwidson	14%	8%	10%	388 880	16 223		46 572				449 675	
3	N Sahlgren	13%	12%	6%	380 028	24 452		25 512				429 992	
4	V von Öltken	8%	12%	10%	221 565	24 462		42 888				288 915	
5	More & Comp	8%			219 848							219 848	
6	A Grill	4%	18%	1%	103 733	34 362		3 792				141 887	
7	G Carnegie	4%			102 195							102 195	
8	E D'Artis	3%	3%	2%	86 665	6 799		10 460				103 924	
9	A Ahlströmer	3%	4%	7%	81 343	7 163		30 357				118 863	
10	M Holterman	3%	7%	2%	78 006	13 147		10 090				101 243	
11	Beckman & Comp	2%			67 092							67 092	
12	Wilson & Hall	2%			65 768							65 768	
13	C Habicht	2%	0,1%	5%	61 778	167		22 306				84 251	
14	J Tarras	2%		0,6%	52 439			2 473				54 912	
15	C Wohlfart	1%	0,03%		42 742	50						42 792	
16	J Chambers	1%	0,3%	0,4%	40 720	535		1 900				43 155	
17	B Bagge	1%	1%	7%	39 987	2 449		32 299				74 734	
18	G Tham	1%	0,3%		38 144	563						38 707	
19	J F Ström	1%	6%	2%	37 536	11 124		9 306				57 965	
20	J Greiff	1%	0,1%	3%	32 866	144		12 863				45 873	
21	J von Utfall	1%			31 524							31 524	
22	R & J Hall	1%	0,2%		29 377	468						29 845	
23	R Parkinsson	1%			27 123							27 123	
24	J Scholl	0,9%			25 048							25 048	
25	P Bruuns	0,7%			20 235							20 235	
26	W Chalmers	0,7%			20 217							20 217	
27	L Grill	0,7%		1%	19 537			6 391				25 928	
28	D Vignaux	0,6%	4%	0,4%	17 032	8 168		1 638				26 839	
29	S Schale	0,6%		4%	16 827			15 852				32 678	
30	O Ström	0,6%	0,7%		16 818	1 312						18 130	
31	N Lundwall	0,5%	2%	2%	14 796	3 203		7 042				25 041	
32	S F Swensson	0,4%			11 093							11 093	
33	J Cahman	0,4%	11%		10 735	22 065						32 799	
34	F König	0,4%	3%		10 511	5 401						15 912	
35	O Otterdahl	0,2%		0,3%	5 582			1 538				7 120	
36	P Berenberg	0,2%			5 224							5 224	
37	A Gothen	0,2%			4 473							4 473	
38	J Jernstedt	0,1%	4%	0,1%	2 415	7 429		534				10 379	
39	L Pettersson	0,04%	0,4%	0,6%	1 073	775		2 714				4 562	
40	A Labin	0,04%			1 038							1 038	
41	W Chambers	0,03%			895							895	
42	J Schutz	0,03%		6%	895			25 590				26 485	
43	S Wenggren			5%				23 460				23 460	
44	D Sandberg			4%				19 789				19 789	
45	J G Brusewitz			4%				18 719				18 719	
46	J A Lamberg			4%				16 571				16 571	
47	A Barthengren		0,2%	3%			319	12 562				12 881	
48	H Hahr			2%				10 718				10 718	
49	R Hall		0,2%	2%			452	10 311				10 764	
50	P Bruuns			2%				8 303				8 303	
51	A Floren			2%				6 958				6 958	
52	H Brunjeansson			0,4%				1 900				1 900	
53	R & R Hall			0,4%				1 894				1 894	
54	M Lagerström			0,1%				263				263	
55	G Carnegie		1%					2 172				2 172	
56	Scott & Hall		0,5%					892				892	
			100%	100%									
					2 851 624	195 864	443 563					3 491 051	

Tabell 3. Fördelning av inköpen av te, porslin och tyger vid auktionen 1758 och sammanlagda inropspriser per köpare. Köparna är ordnade efter sin andel av telasten (inropad nettovikt). De fyra största köparna av respektive varu-grupp är markerade med grått. De streckprickade linjerna markerar gränsen för ca 50 % respektive 80 % av telasten.

Sammansättningen av köpargrupperna hade ändrats mycket över ett decennium. Av de 13 köpare som ropade in 80 % av lasten 1758 var det endast tre som var med tio år tidigare, C. Arfwidsson, N. Sahlgren och A. Grill. Arfwidsson ökade sin andel från 5 % till 13 %, medan Sahlgren minskade från 22 % till 13 %. Även om hans andel sjönk så var mängden te han köpte så gott som oförändrad, eftersom den totala telasten hade ökat avsevärt. Av de övriga största köparna från 1748 hade C. Campbell dött, Compagniet köpte ingenting på grund av att det ombildats till aktiebolag år 1753, och Abercromby och Coppinger deltog inte. Nya aktörer hade gjort intåg på tehandeln, däribland fem handelshus: Scott & Comp., More & Comp., Beckman & Comp., Wilson & Hall och R. & J. Hall.

Uppdelningen i stora och små köpare är markant både 1748 och 1758. Om man definierar en kategori "dominerande köpare" som de personer som ropade in minst 10 % av lasten vardera kvalificerade sig endast tre stycken vid båda auktionerna (ca 7 % av totala antalet köpare). Sahlgren är den ende köparen som överstiger den gränsen båda gångerna. Om man även definierar en kategori "stora köpare" som ropade in mellan 5 % och 10 % vardera så var det tre personer 1748 och två personer 1758. Restande köpare, motsvarande knappt 90 % av antalet, ropade in små poster, majoriteten under 1 %. Vid båda auktionerna är det alltså en tydlig uppdelning i en liten grupp av stora köpare som köper lejonparten av allt te, och en mycket stor grupp av små köpare.

En jämförelse med de två tidigare nämnda undersökningarna som studerat köpare vid auktioner 1733 respektive 1756 visar på stora likheter i köparstrukturen.⁵⁴ År 1733 ropades ca 50 % av telotterna in av de fyra största köparna och 80 % av de 15 största. Den största köparen var bröderna Colin och Hugh Campbell, varav den förstnämnde kom på andra plats 1748 (se tabell 2). Niklas Sahlgren återfanns på en blygsam 8:e plats 1733 tillsammans med sin bror Jacob, men hade avancerat till den störste köparen 1748. Tio år senare, 1758, var förutom Sahlgren bara en familj från 1733 med bland de stora teköparna. Det var familjen Grill som representerades på 6:e plats. Även 1756 var köparstrukturen likartad. Sex personer ropade in 50 % av telotterna och 18 personer 80 %. De två största köparna var N. Sahlgren och C. Arfwidson.

Både de två tidigare studierna och denna undersökning visar att det är

ett förvånansvärt litet antal köpare som dominerar tehandeln; 4–6 köpare ropar in ca 50 % av telasterna och ett dussin köpare runt 80 %. De dominerande köparna byts visserligen ut nästan helt mellan 1733 och 1748 respektive 1758, men tre aktörer har långsiktiga intressen. Campbell placerar sig på 1:a plats 1733 och 2:a plats 15 år senare 1748 (död 1757). Familjen Grill intar plats 4, 16 och 8 vid de tre auktionerna. Sahlgren är kontinuerligt aktiv och besätter 8:e, 1:a och 2:a plats. Dessa tre stickprov under en 25-årsperiod ger naturligtvis inte en helt rättvisande bild av köparnas engagemang i auktionerna, men samstämmigheten i de stora dragen tyder på att köparstrukturen var ganska stabil. De stora inköpen på auktionerna var en angelägenhet för ett mycket litet antal aktörer, dominerade av burgna handelsfamiljer i Göteborg och Stockholm och med stark koppling till SOIC.

De två tidigare publicerade studierna om teköpare på auktionerna har analyserat fördelningen mellan köparna på ett förenklat sätt genom att enbart räkna inropade lotter, utan hänsyn tagen till hur många och hur stora kistor lotten innehöll.^{7,8} För att få en uppfattning om hur mycket valet av metod påverkar resultatet analyserades *Printz Gustavs* telast 1748 även på detta sätt, dvs. baserat på antal lotter per köpare.⁵⁵ Det visade sig att de fyra största köparna i tabell 2 (som är baserad på nettovikten te per köpare) återfinns bland de fem största köparna när man räknar antal lotter, men inte i samma ordning. Sahlgren är dock alltid den störste köparen oavsett vilken metod som används. Den inbördes ordningen mellan de följande åtta köparna på 5:e till 12:e plats i tabell 2 ändras mycket mer än för tätgruppen, som mest ca 10 platser. Ordningsföljden förändras således ganska markant beroende på vilken metod som används. Andelen inropat te per köpare förändras också beroende på metod. Skillnaderna mellan andelarna i tabell 2 och enligt metoden med antal lotter är mellan 5 och 0,5 procentenheter för de fyra största köparna. För de mindre köparna är skillnaderna genomgående små, under 1 procentenhet.

Det är värt att notera att blir det ingen som helst skillnad i ordningsföljden om man istället för antal lotter räknar antal kistor (oavsett storlek) per köpare. Även ändringarna i andelarna är försumbara. Analysen av köparnas inrop blir således inte noggrannare av att komplicera den ett steg genom att räkna antalet kistor istället för antalet lotter. Det beror på att antalet

kistor inom varje lott till stor del var standardiserat (4 eller 2 kistor) och att köparna ropade in ungefär samma blandning av lotter med olika antal kistor. Det är först när man tar steget fullt ut och tar hänsyn till kistornas storlek för att få fram nettovikten på inropat te per köpare som skillnaderna mellan metoderna framträder.

Telasten ökade med ca 80 % mellan 1748 och 1758, från 255 ton till 455 ton. Det berodde på att tonnaget för *Enigheten* var 60 % större än för *Printz Gustav* och att en större del av lastförmågan utnyttjades för te, 50 % jämfört med 44 %. Även andelar och pris på olika tesorter förändrades mellan auktionerna 1748 och 1758 vilket framgår av tabell 1. Lasterna dominerades båda åren av den billigaste tesorten Bohé men andelen minskade från 87 % till 73 %. Trots att andelen sjönk påtagligt var den importerade mängden Bohé 30 % större 1758 beroende på den kraftiga ökningen av den totala telasten med 80 %. Den betydligt dyrare Congo ökade sin andel kraftigt från 7 % till 18 % trots att priset steg betydligt mer än för Bohé. Congo var 25 % dyrare än Bohé 1748 och gapet ökade till 45 % år 1758. De dyrare sorternas andelar är försumbara med undantag för Soatchoun som ökade sin andel från 2 % till 4 %. Alla tesorter steg mycket i pris mellan 1748 och 1758, medelpriset med 70 % och Congo med så mycket som 85 %.

Den starkt ökade andelen av den bättre tesorten Congo beror högst sannolikt på förändrade konsumtionsvanor framför allt i Skottland. Aktuell forskning har övertygande visat hur konsumtionen av te av högre kvalitet ökade snabbt i Skottland under 1730–1750 för att sedan fortsatt ligga kvar på en hög nivå.⁵⁶ Te från SOIC spelade en viktig roll för den utvecklingen.

Vilka var köparna?

SOIC:s auktioner var inte några spektakulära föreställningar med oöverskådliga skaror av köpare. På auktionerna 1748 och 1758 registrerades inalles 58 respektive 56 personer. Ungefär ett dussin av dem ropade in ca 80 % av telasterna respektive år. En sammanställning över dessa grupper med uppgifter om region, yrke, koppling till SOIC och nationalitet visas i tabell 4.⁵⁷ År 1748 bestod gruppen av 12 köpare varav sex stycken (50 %)

var svenskar, tre briter och en irländare samt två av okänd nationalitet. Sju personer hade starka kopplingar till SOIC som direktörer eller superkargörer. Tre personer var handelsmän, en agent och en mäklare.

Tio år senare 1758 var det 13 köpare som ropade in 80 % av lasten. Sju stycken (ca 50 %) var svenskar, tre skottar, en britt, en tysk och en nederländare. Tre stycken hade direkt koppling till SOIC (eller skulle bli delaktiga i SOIC), och nio stycken var handelsmän eller bedrev handelshus. Sammanfattningsvis så utgjorde svenskarna cirka hälften av de stora köparna vid båda auktionerna.

Auktion 1748	Köpare	Region	Yrke Koppling till SOIC	Nationalitet	Andel te 1748	Andel te 1758
1	N Sahlgren	Gbg	Direktör	Svensk	23%	13%
2	C Campbell	Gbg	Direktör	Skotsk	12%	
3	A Abercromby	Gbg	Superkargör	Skotsk	10%	
4	Compagniet	Gbg	Direktion	Svensk	7,8%	
5	J Coppinger	Gbg	Superkargör	Irländsk	7,2%	
6	C Arfwidsson	Gbg	Handelsman	Svensk	5,0%	14%
7	J H Nissen	Gbg	Handelsman / superkargör	Svensk	3,6%	
8	A Hasselgren	Uddevalla	Handelsman	Svensk	3,2%	
9	N Ström	Gbg	Superkargör	Svensk	2,7%	
10	J Keller			Utländsk	2,7%	
11	R Parkinsson	Gbg	Agent	Brittisk	2,5%	1,0%
12	J H Ölsch	Gbg	Mäklare/ handelsman	Tysk?	2,5%	
Auktion 1758						
1	Scott & Comp	Gbg	Handelshus	Skotsk		15%
2	C Arfwidsson	Gbg	Handelsman	Svensk	5,0%	14%
3	N Sahlgren	Gbg	Direktör	Svensk	23%	13%
4	V von Ötken	Gbg	Handelsman	Svensk		7,8%
5	More & Comp	Gbg	Handelshus	Skotsk		7,7%
6	A Grill	Gbg	Handelsman/ direktör	Svensk	1,6%	3,6%
7	G Carniege	Gbg	Handelsman	Skotsk		3,6%
8	E d'Artis	Gbg	Handelsman/ bokhållare	Nederländsk		3,0%
9	A Ahlströmer	Gbg	Handelsman	Svensk		2,9%
10	M Holterman	Gbg	Handelsman/ Direktör	Tysk		2,7%
11	Beckman & Comp	Gbg	Handelshus	Svensk		2,4%
12	Wilson & Hall	Gbg	Handelshus	Brittisk		2,3%
13	C Habicht	Gbg	Handelsman/ rådmän	Svensk		2,2%

Tabell 4. De största köparna av te på auktionerna 1748 och 1758 indelade efter region, yrke/ koppling till SOIC och nationalitet. Dessa köpare ropade tillsammans in ca 80 % av telasten respektive år. De grå fälten representerar personer med direkt koppling till SOIC. Kolumnerna till höger anger köparnas inropade andelar av telasten vid respektive auktion.

Vid båda auktionerna dominerar köpare från Göteborgsregionen. Det är inget unikt för dessa två år, liknande resultat har redovisats både för 1733 och 1756 och flera av namnen på de stora köparna återkommer alla fyra åren.⁷⁻⁸ På ytan verkar inflytandet från rika köpmän i Stockholm nästan obefintligt vid auktionerna. Men det är delvis en illusion för det fanns starka kopplingar mellan kapitalstarka köpmanssläkter i Stockholm och Göteborg genom ingifte och andra släktskapsband. Det gäller speciellt släkterna Sahlgren, Grill, Grubb och Ström. Exempelvis så var släkten Grill verksam både i Stockholm, Göteborg och Amsterdam. Den Abraham Grill II som var med vid auktionerna 1748 och 1758 verkade i Göteborg. Ett annat exempel är bröderna Nils och Olof Ström från Göteborg som var gifta med systrarna Catharina och Magdalena Grubb från Stockholm. Äktenskapsmönstret visar att det är vanskligt att urskilja någon klar skiljelinje mellan Göteborg och Stockholm när det gäller representationen av köparna på auktionerna. Handelsfamiljerna i Göteborg och Stockholm och deras inbördes kopplingar och nätverk har studerats ingående i tidigare undersökningar.⁵⁸ En kort exposé över köparnas släktskap för auktionerna 1748 och 1758 redovisas i bilaga 1. Avsikten med de korta presentationerna är att visa att de nära släktbanden är väl representerade även vid auktionerna 1748 och 1758.

Vid auktionen 1758 träder fyra handelshus fram som stora köpare, vilket låg i tiden. De köper nästan 30 % av telasten. Handelshusen bildades med flera partners för att bedriva utrikeshandel. Det var ett sätt att samla ihop tillräckligt mycket kapital innan bankväsendet utvecklades på 1800-talet.⁵⁹ Även vid tidigare auktioner är det uppenbart att flera köpare gått samman för att finansiera inrop, men handelshusen markerar en officiell organisatorisk förändring.⁶⁰

En viktig förändring är att närvaron av köpare av utländsk härkomst med direkt koppling till SOIC (direktörer, superkargörer) minskar väsentligt mellan 1748 och 1758. Av de sju större köpare som var i SOIC:s tjänst 1748 var tre från Storbritannien. Tillsammans köpte de drygt 30 % av telasten. Tio år senare är det bara tre personer som har kopplingar till SOIC och alla är av svensk eller tysk börd. De köper bara 20 % av lasten.

Det är troligt att nedgången i antalet köpare som var utländsk personal i kompaniets tjänst har ett samband med Porto Novo-incidenten 1733

som ledde till långdragna politiska förvecklingar med Storbritannien. Det som hände var i korthet att under kompaniets andra expedition till Indien (1732–1735) anföll britter och fransmän SOIC:s faktori i frihamnen Porto Novo på Koromandelkusten i Indien och beslagtogs lasten från det svenska skeppet *Ulrica Eleonora*. Anledningen var inte primärt SOIC:s närvaro i Ostindien som konkurrerande handelskompani, utan den brittiska personalen i dess tjänst. Efter långdragna underhandlingar mellan länderna nåddes en förlikning 1740. Kärnpunkten var att SOIC inte längre fick anställa brittiska undersåtar, dock gällde inte avtalet de britter som redan var i aktiv tjänst i Sverige. Konsekvensen av avtalet med Storbritannien blev att antalet utländska superkargörer och kaptener successivt minskade under den andra oktrojen (1746–1766).⁶¹ Det är högst sannolikt denna långsamma process som avspeglas i förändringen av antalet utländska personer med anknytning till SOIC vid auktionerna 1748 och 1758. Till detta kommer att handelsnätverken mellan Göteborg och Nederländerna/ Holland, som i kompaniets inledande skede hade starka skotska inslag med goda kontakter i det nedlagda Ostende-kompaniet, alltmer kom att omfatta svenska handelsmän. De svenska handelsmännen arbetade sig in i en redan existerande struktur för finansiering och försäljning av ostindiska varor och SOIC blev därigenom alltmer ett svenskt företag.⁶²

Nedgången i antalet köpare 1758 med anknytning till Storbritannien behöver dock inte betyda att det skedde någon avgörande förändring i tehandeln i praktiken. Det fanns starka utländska inslag i handelshusen och i samarbetet med de andra köparna utan någon koppling till SOIC. De kunde vara verksamma i tehandeln med kontinenten och eventuellt också behjälpliga med att se till att teet nådde England. En brittisk samarbetspartner som inte var anställd i kompaniet gjorde ingenting olagligt genom att köpa te i Sverige och exportera det vidare.

Lasterna av siden och porslin

SOIC byggde sin handel på importen av te. Men även andra ostindiska varor var intressanta att importera. Om kompaniet främst såg till de ekonomiska intressena så var köparnas önskemål präglade av både estetiska

och statushöjande motiv. Efter teet var siden och porslin de begärligaste varuslagen. De kinesiska sidentygerna (möbeltyger, gardiner och tapeter) var eftersökta, liksom sidennäsdukar, sidenstrumpor och andra klädespersedlar för båda könen.⁶³ De allt striktare handelshinder som svenska regeringen införde 1741, 1745 och 1754 för att främja den inhemska textilindustrin minskade inte på något sätt de kinesiska varornas attraktionskraft.⁶⁴ I textillasten ingick även en liten del råsilke för den begynnande inhemska tillverkningen och även bomullstyger. I porslinslasterna fanns stora mängder koppar och fat för de nya dryckerna te, kaffe och punsch, samt tallrikar och kompletta middagsserviser. Där ingick även specialbeställt porslin med adliga vapensköldar och familjeemblem.

Köpare av porslin och tyger på den första auktionen 1733 har redovisats utförligt av Söderpalm.⁶⁵ I den lasten ingick en stor del sidenvaror och porslin, inte minst i pacotillen. Tyglasten 1733 var faktiskt ett all-time-high som inte överträffades av någon senare enskild expedition. Det sammanlagda värdet av sidenvaror respektive porslin redovisas baserat på inropspriserna i auktionskatalogen. Sidenlasten var mycket mer värd än porslinet, cirka tre gånger. En jämförelse med värdet av telasten görs dock inte eftersom inga värden av vägarvaror (varor sålda per viktenhet) har beräknats.

En sammanställning över alla köpare av tyger och porslin på auktionerna 1748 och 1758 samt det sammanlagda värdet av deras inrop är inkluderat i tabellerna 2 och 3. I kategorin *tyger* ingår allt tyg och alla varor av siden och bomull samt råsilke, inklusive det som hemfördes i pacotillen 1748.⁶⁵ Vid båda auktionerna var värdet av tyglasten ungefär det dubbla jämfört med porslinet. Råsilke och bomullsvaror stod för en mycket liten del av tyglasterna, ca 5 % och 14 % respektive år.

Grupperna av köpare av tyger och porslin avviker lite från sammansättningen av teköparna. Visserligen var det även här en tydlig uppdelning i små och stora köpare. De tio största köparna ropade in runt 70 % av tygerna och 80 % av porslinet vid båda auktionerna. Några av de återkommande stora teköparna ropade även in stora andelar av tyger och porslin för försäljning och eget bruk, bland andra Sahlgren, Arfwidsson och Grill. Men vid båda auktionerna återfinns drygt ett dussin köpare som bara ropade in tyger. Några handlade riktigt stora kvantiteter vilket placerar dem i rangordningen 3:e – 10:e plats bland tygköparna. Där återfinns A. Hylphert,

S. Kullman, L. Bagge, J. Schütz, C. Habicht, D. Sandberg och J.G. Brusewitz, alla verksamma i Göteborg. Några av dem var med redan på den första auktionen 1733 och ingick då i den främsta tredjedelen av tygköpare.⁶⁶ Denna grupp av specialiserade tygköpare tyder på att handeln med sidenvaror hade ett mer renodlat svenskt försäljningsnätverk. Det skulle i sin tur kunna tyda på att sidenet stannade i Sverige i större utsträckning än teet. Söderberg har visat att så var fallet för den första lasten 1733.⁶⁷ Om så var fallet även 1748 har inte kunnat utrönats. Ett strikt förbud mot införsel av sidenvaror rådde vid auktionen 1758.

Porslinet gick mestadels till de stora teköparna. Enstaka undantag vid auktionen 1748 är handelsmannen Georg Henrik Conradi från Stockholm, och baron Pechelin (som verkar ha köpt en hel del lyxserviser), och för 1758 göteborgsfabrikören Johan Cahman.

Jämförelse mellan auktionerna 1748 och 1758

Omsättningen ökade markant mellan auktionerna 1748 och 1758, från 1,3 millioner dsm till 3,5 millioner dsm (+170 %), se tabell 2 och 3. Både volymer och priser hade stigit väsentligt. Avkastningen på satsat kapital till de som investerat i *Printz Carls* expedition 1748 blev 12,5 % och utdelningen ur kapitalfonden året för *Enighetens* resa 1758 var 25 %.⁶⁸

Gemensamt för båda auktionerna är den helt dominerande ställningen för te. Tyger och porslin var värdemässigt nästan försumbara vid sidan av teet, motsvarande ca 13 % respektive 6 % av det totala auktionsvärdet. Dominansen för te var inget unikt för dessa två expeditioner. Te var utan jämförelse SOIC:s viktigaste handelsvara under hela dess existens som tidigare nämnts.

Proportionerna mellan lasterna av te, tyger och porslin varierade mellan olika perioder. Koninckx har uppskattat relationerna mellan de tre varorna under perioden 1739–1767 uttryckt i vikt. Lasterna har ackumulerats över fyraårsperioder för att kunna se trender i utvecklingen.⁶⁹ Det är helt uppenbart att te dominerade stort. Från en andel på ca 50 % under perioden 1739–1742 ökade teet till 80–85 % under perioderna 1747–1750 och 1755–1758 då de här aktuella resorna företogs. Tyglasternas andel sjönk

från knappt 20 % under den första av dessa perioder till under 10 % för de två senare, och porslinslasterna från ca 5 % till någon enstaka procent.

Tyglasternas minskning har att göra med svenska handelshinder. På grund av upprepade klagomål från svenska sidenväverier begränsade riksdagen införsel av sidenvaror, först med pålagor och sedan med totalförbud. Vid tiden för *Printz Gustavs* resa 1748 fick vissa sidenvaror införas i landet mot 20 % avgift medan andra var förbjudna för inrikes bruk och måste återexporteras. År 1758 rådde totalförbud och alla sidenvaror på *Enighetens* måste återexporteras.⁶⁶ Råsilke fick däremot fortfarande införas utan straffpålagor. Förordningarnas verkan på kompaniets handel avspeglas i lasterna. *Printz Gustavs* sidenlast 1748 utgjorde endast 12 % av den stora sidenlasten i första expeditionen med *Fredericus Rex Suecia* 1733 då sidenimporten var oreglerad.⁷⁰ *Enighetens* 1758 var ett större fartyg och tyglasten motsvarade ca 23 % av *FRS*, men allt är upptaget som "Sidenvaror till Exportation" i försäljningskatalogen. Porslinslasterna var mer jämförbara mellan åren, motsvarande 80 % år 1748 respektive 125 % år 1758, båda jämfört med 1733.⁷¹

För att kunna undersöka hur pass väl de två studerade skeppslasterna från 1748 och 1758 representerar SOIC:s handel vid perioden för resorna är det nödvändigt att titta närmare på ett par av de föregående och efterföljande expeditionerna. Om man jämför med de tre expeditioner som ligger närmast före och efter i tiden för *Printz Gustavs* respektive *Enighetens* resor så visar det sig att storleken på de studerade telasterna står i rimlig paritet.⁷² Båda skeppen var visserligen de minsta i tjänst vid respektive tid så telasterna för de tre expeditionerna före respektive efter *Printz Gustav* 1748 var naturligt nog större, men skillnaderna är inte överväldigande, 15–65 %. För *Enighetens* 1758 var motsvarande siffror måttliga 10–30 %.

Nästa jämförelse gäller proportionerna mellan tyger och porslin vilka kunde variera kraftigt mellan expeditionerna. Det visar sig att *Printz Gustavs* och *Enighetens* laster avspeglar proportionerna mellan tyg och porslin vid tiden för sina resor relativt väl. Jämförelsen är gjord genom att studera tyg- och porslinslasterna i förhållande till telasterna. Genom att använda telasten som referens inverkar inte fartygets storlek på jämförelsen. Räknet på detta sätt var tyglastens andel för *Printz Gustav* 1748 ungefär hälften så stor som för de tre föregående skeppen, men lika stor eller lite större än de tre

efterföljande. Råsilkelasten var ungefär hälften så stor både jämfört med de föregående och efterföljande. Andelen porslin visar en tydligt nedåtgående trend och *Printz Gustavs* andel porslinslast ligger mitt i den fallande serien.

Enighetens 1758 medförde lika stor andel sidentyger som den närmast föregående expeditionen, medan de fem övriga (två av de föregående och de tre efterföljande expeditionerna) inte medförde någon sidenlast alls. Det var en uppenbar följd av importförbudet. Råsilke däremot fick fortfarande importeras och den andelen var ungefär dubbelt så stor som resorna innan och efter, med ett notabelt undantag för den närmast föregående expeditionen 1757. Då medfördes sex gånger större andel råsilke, den största lasten i kompaniets historia. Andelen porslinslast var lite större (+20 %) än medelvärdet för de föregående och efterföljande resorna.

Sammantaget visar jämförelsen att de två auktionerna från 1748 och 1758 som valts ut och analyserats i denna undersökning är rimligt representativa för de laster som hemfördes vid motsvarande perioder i kompaniets verksamhet. Telasten dominerar helt, följt av tyger och porslin. De inbördes proportionerna mellan värdet av te, tyger och porslin är cirka 14:2:1 för båda auktionerna.

Sammanfattning och diskussion

Svenska Ostindiska Compagniets verksamhet kom att bli en väsentlig del av den globala handeln under 1700-talet. SOIC var ett litet handelskompani i jämförelse med de ostindiska kompanierna i Nederländerna (VOC) och Storbritannien (EIC), men lyckades slå sig in på temarknaden genom att specialisera sig på import till Sverige och återexport till Europa. Varnorna från Kina såldes på auktion i Göteborg till ett nätverk av svenska och utländska handelsmän och 90 % skeppades vidare till det europeiska fastlandet.²⁸ En stor del hamnade till slut i Storbritannien där den största temarknaden fanns. I Kanton kunde SOIC bedriva handel på samma villkor med Kina som de andra ländernas kompanier genom sitt beskydd från den svenska kronan. Kapital och kunskap om handelssjöfart på Ostindien inhämtades i början av SOIC:s verksamhet från Skottland, Flandern och Holland.

Tehandeln omsatte stora belopp. Försäljningsvärdet av telasten från 1748 var ca 1 million dsm och 1758 hade värdet nästan tredubblats till ca 2,8 millioner dsm. Storleken av SOIC:s återexport blir uppenbar om den jämförs med det totala värdet av Sveriges export.⁷³ Under normala år svarade SOIC för 20–30 % av landets exportvärde. Under krigsåret i Europa, då SOIC och DAC under neutral flagg kunde föra hem en stor andel av teet för den europeiska marknaden utan konkurrens av EIC och VOC, steg exportandelen kraftigt. År 1782 nådde den nästan 80 % på grund av det pågående amerikanska frihetskriget.

Det var många svenska och utländska entreprenörer och handelsmän som engagerade sig i SOIC:s auktioner men bara en mindre grupp som satsade ansevärd kapital på sina inrop. Uppdelningen i stora och små köpare vid auktionerna 1748 och 1758 är tydlig. Mer än hälften av telasterna ropades in av fyra personer vid båda tillfällena, om än inte exakt desamma. Hela 80 % av telasterna 1748 och 1758 ropades in av ett dussin personer, vilka utgjorde en knapp tredjedel av totala antalet köpare vid auktionerna. Det var således en handfull dominerande köpare kontra en stor grupp av småköpare båda åren. Samma mönster går igen i tidigare studier av andra laster.⁷⁴ Genom att analysen baseras på inköpsvärden i stället för som tidigare antal inropade lotter ger resultaten i denna studie rättvisande proportioner mellan köparnas inrop. Det är ett viktigt framsteg för rätt kunna bedöma köparnas betydelse för SOIC:s tehandel och återexport.

Det är dock missvisande att utgå från att gruppen av stora köpare alltid ropade in varor till sin egen handelsverksamhet, eller med eget kapital, bara för att endast deras namn står upptaget i katalogerna. Flera av köparna agerade på uppdrag eller ropade in varor gemensamt. De slog ihop sina kapital för att kunna köpa större partier te, vilket kan utläsas från bevarad korrespondens.⁷⁵ Även på EIC:s auktioner i London fanns det grupper av köpare i grossistleden som gick samman och lät ropa in te via en representant för att sedan sälja det i mindre partier inom landet. Till skillnad från tehandeln i Storbritannien var det dock återexporten av te som var ekonomiskt intressant för SOIC och huvudsyftet med dess verksamhet.

Alla stora svenska köpare kom från Göteborgstrakten och tillhörde den burgna handelseliten med Niklas Sahlgren och Christian Arfwidsson som främsta namn. Det fanns dock mycket starka kopplingar till Stockholm

genom släktskapsband och ingifte mellan kapitalstarka köpmansfamiljer i Stockholm och Göteborg. SOIC var långt ifrån det enda affärsintresset inom utrikeshandeln för handelssläkterna utan de bedrev ofta export av järn och trä.⁷⁶ Men SOIC:s verksamhet var synnerligen intressant på grund av att den var så lukrativ.⁷⁷ Att en representant för en göteborgsk handelssläkt köpte upp te på auktionen betyder inte att kapitalet fanns i Göteborg och inte heller att vinsten stannade i Sverige. De intrikata handelsnätverken gör att det knappast går att avgöra hur släkterna samarbetade för att samla kapital till expeditionerna och dela upp inropen på auktionerna, och kanske även delta i organisationen av återexporten av te.

En tydlig förändring i köparstrukturen är tydlig mellan 1748 och 1758. Andelen personer med direkt anknytning till SOIC (direktörer, superkarogörer) minskar väsentligt under denna tioårsperiod. Bland de dussintalet största köparna på auktionen 1748 dominerade personer i SOIC:s tjänst och med ett tydligt inslag av skottar. Tio år senare var det bara tre personer som hade direkt anknytning till SOIC och alla var svenskar. Uttåget av kompanipersonal med brittisk härkomst kan som nämnts vara en konsekvens av avtalet mellan Sverige och Storbritannien efter Porto Novo-affären. Avtalet förbjöd SOIC att fortsätta anställa brittiska undersåtar i sin tjänst. Men det är knappast hela förklaringen. Svenskarna blev själva snabbt duktiga på att driva sjöfartshandel med Ostindien och allt mindre beroende av utländsk hjälp.⁷⁸

Handelshusens intåg på arenan är markant. År 1758 har fyra handelshus trätt fram som stora köpare på auktionen. Handelshusen och handelsmän utan direkt koppling till SOIC ropade in över 50 % av telasten, jämfört med 15 % år 1748. Andelen hade alltså växt mer än trefaldigt. Om man även tar hänsyn till att telasten var dubbelt så stor 1758 hade handelshus och handelsmän utan direkt koppling till SOIC ökat sina inköp sex gånger. En möjlig förklaring kan vara att det växer fram en grupp av specialiserade köpmän i Göteborg som huvudsakligen sysslar med återexport av te, och som inte nödvändigtvis behöver ha direktkontakt med importkedjan genom SOIC. Även om handelshusen representerar en synlig organisatorisk förändring i köparstrukturen mot en specialisering i utrikeshandel så är det inte säkert att det i sak innebär så stora förändringar. Redan från start hade svenska och utländska handelsmän, både från Amsterdam, Ostende

och London, gått ihop och gemensamt bidragit till finansiering av expeditionerna och köpt upp stora partier te på auktionerna för återexport och försäljning utomlands.

Priserna på teet på auktionerna påverkades av flera faktorer utanför SOIC:s kontroll. I och med att det var flera kompanier i Europa som oberoende av varandra importerade stora kvantiteter av te ledde det ibland till stora överskott i Europa i grossistleden. Då utbudet av te översteg efterfrågan ledde det till fallande priser och det hände att grossisterna klagade över att de var tvungna att sälja sitt te under inropspriset från auktionerna.⁷⁹ SOIC verkar dock ha klarat sig bättre än andra europeiska kompanier och minskade inte sin import dramatiskt till skillnad från EIC och VOC. En viktig anledning verkar vara att SOIC följsamt anpassade sig till te-druckarnas nya konsumtionsmönster som ändrade sig till förmån för bättre, och därmed dyrare, tesorter.³³

Om man bara ser till de två studerade telasterna från 1748 och 1758 ökade mängden te med 80 % från 255 ton netto till 455 ton. Totalt minskade dock importen av te mellan dessa år, från drygt 850 ton 1748 (tre skepp) till endast hälften 1758 (ett skepp). Den långsiktiga trenden över perioden är dock en kontinuerligt ökande teimport, dock med stora svängningar upp och ned i importvolymerna mellan åren på grund av skeppens oregelbundna hemkomst.⁸⁰ Det var inte bara mängden te som ökade markant vid auktionen 1758, det gjorde även inropspriset för de olika tesorterna som steg med 35–85 % jämfört med 1748. Medelpriset ökade med 70 %. Trots tidvisa överflöd av te i Europa och därmed hotande dumpning av priserna verkar SOIC:s ledning ha haft affärerna under ganska god kontroll.

Den billiga tesorten Bohé var helt dominerande både 1748 och 1758, men andelen minskade från 87 % till 73 %. Trots att andelen sjönk ökade den importerade mängden Bohé med 30 % eftersom telasten var större 1758. Det är intressant att notera en markant ökning av den dyrare och finare tesorten Congo från 7 % till 18 %. Det beror troligtvis till stor del på nya konsumtionsvanor i Skottland där Congo snabbt blev mer eftertraktat. Det brittiska EIC brydde sig inte om att följa den trenden. Det svenska teet, som via mellanhänder smugglades till Storbritannien, var dessutom billigare än de sämre Bohésorter som EIC importerade i stora mängder.

Däriigenom kunde även den mindre bemedlade massan av konsumenter unna sig ett bättre te. För frisinna skottar var det dessutom en bonus att kunna kringgå det engelska EIC. Svenska SOIC fick därmed en marknad med stadiga volymer.⁸¹ Förändringen mellan andelen av de importerade tesorterna till Göteborg visar att SOIC i en mening var ett modernt företag som snabbt kunde anpassa sig till ett förändrat konsumtionsmönster och svara på kundernas efterfrågan.⁸²

Denna undersökning har bidragit till den samlade kunskapen om SOIC genom att studera två auktioner med tio års mellanrum i detalj. För första gången redovisas värdet på köparnas inrop av te. Det har gjort det möjligt att visa de rätta proportionerna mellan köparnas intressen i telasten, inte minst vad gäller de stora investeringarna i te för återexport. Vidare har värdet av lasterna av te, siden och porslin kunnat jämföras för första gången. Det metodmässiga bidraget som har gjort jämförelser mellan varornas värden möjliga är en procedur för att beräkna nettovikterna av inropen av te utifrån auktionskatalogernas knapphändiga uppgifter.

Undersökningen har även bekräftat bilden av köparstrukturen vid auktionerna från tidigare studier, och visat på de förändringar som skedde under en tioårsperiod, främst vad gäller kopplingen till SOIC och köparnas hemland. Även verkningarna av handelspolitiska beslut utom och inom landet (Porto Novo-affären och sidenförbuden) har kunnat spåras genom förändringar i sammansättningen av köpare och varor på de två auktionerna.

SOIC:s svanesång

SOIC:s affärsidé var enkel och gick ut på att importera te från Kina och återexportera det till de stora hamnstäderna på kontinenten. Därifrån nådde teet de europeiska temarknaderna. En stor del fördes vidare in i Storbritannien på illegal väg, där det såldes mycket billigare än det te som importerades av det brittiska EIC. Det billiga teet drev upp efterfrågan i Storbritannien genom att breda folklager fick råd att tillägna sig nya konsumtionsvanor, och efterfrågan på te från SOIC hölls uppe. Affärsidén fungerade mycket väl under 50 år och tehandeln nådde exceptionellt stora

volymer under amerikanska frihetskriget (1775–1783) då Storbritannien var i krig med både Nederländerna och Frankrike.⁸³ Katastrofen inträffade 1784 när Storbritannien efter krigsslutet sänkte införseltullen på importerat te från 110 % till 12,5 %.⁸⁴ Förutsättningarna för SOIC försämrades därmed i grundvalarna eftersom man aldrig hade kunnat skapa en inhemsk marknad för ostindiska varor. Genom att hålla fast vid den ensidiga inriktningen på en enda handelsvara sköt SOIC sin långsiktiga verksamhet i sank.

Det fanns dock mer övergripande förändringar i tiden som gjorde att privilegierade handelskompanier var dömda att försvinna framemot 1700-talets slut. Den förening av gynnsamma förutsättningar med merkantilism, smuggling och krig mellan konkurrerade europeiska stater i handeln med Ostindien som hade utgjort grundvalen för SOIC:s framgångar vittrade bort och ersattes av en framväxande frihandel.⁸⁵

SOIC och dess verksamhet är intressant ur många perspektiv och nya forskningsrön presenteras återkommande. Intresset beror nog inte minst på att SOIC:s framgångssaga ter sig så osannolik; en liten grupp entreprenörer lyckades starta och driva ett svenskt kompani för utrikes handelssjöfart med stor framgång under merkantilismens tidevarv, i stark konkurrens med de stora sjöfartsnationerna och utan avsättning för huvudprodukterna inom det egna landet.

Summary

The Swedish East India Company (SEIC) was a chartered company with royal monopoly on the trade with East India. The company's business strategy was to import tea to Sweden for re-exportation to the Western European market, mainly to cities in The Netherlands and Flanders. From there the tea reached Great Britain, to a large extent as smuggled goods. The company flourished during 50 years (ca 1732–1785), but when Great Britain released their extremely high duties on tea in 1784 the basis of the company's business was undermined in one strike.

The company's return cargo from Canton was sold on auction in Gothenburg and bought by Swedish and European merchants and trading

houses. Some of the sales catalogues with handwritten annotations of the name of the buyer and price for each lot have been preserved. This study examines the cargoes and buyers at two auctions in 1748 and 1758, respectively. A new method of estimating the net weight of the tea lots is presented, which allows a calculation of the true value of each buyer's purchases and the total value of the cargoes.

A clear division into a small number of dominant buyers and a large group of small buyers is evident. At both occasions a small group of four buyers, corresponding to only 10 % of the total number of buyers, secured half of the tea cargo. In 1748 the dominant buyers had close connections to SEIC as directors or supercargoes and the Scottish influence was evident. Ten years later several Swedish business firms had entered as leading buyers. The coupling to SEIC, as well as to Great Britain, had been substantially reduced. Buyers from the Gothenburg area dominate at both auctions. Merchants from Stockholm were involved anyway due to close connections between the wealthy merchant families in the two cities through marriages and other business relations.

The volume of tea sold at the auctions increased substantially by 80 % from 255 tons in 1748 to 455 tons in 1758. Both cargoes were dominated by the cheap Bohé tea, but the proportion was reduced from about 90 % to 70 % in favour of the more expensive Congo. The shift reflected an increased demand for tea of better quality in Scotland and England. Ordinary people could afford a better tea as the general price level of smuggled 'Swedish' tea was comparatively low. This change took place despite the fact that tea prices at the auctions increased considerably from 1748 to 1758, on average by 70 %.

The total values of the cargoes were substantial and show an almost three-fold increase from 1,3 million daler silvermynt in 1748 to 3,5 million dsm in 1758. Besides tea the cargo included porcelain and silk but their economic importance was insignificant in relation to the tea trade. At both auctions the proportions between the values of tea, silk and porcelain was approximately 14:2:1.

Bilaga 1

Släktskap mellan köpare på auktionerna 1748 och 1758. Understruket namn anger att personen finns med som ingång i listan.

August Alströmer, köpman, son till den berömde manufakturisten *Jonas Alströmer* och gift med *Anna Margareta Sahlgren*, dotter till *Niklas Sahlgren*. Delägare i handelsfirman Sahlgren & Alströmer.

Christan Arfwidsson, handelsman i Göteborg, gift första gången med *Kristina Levina Ström*, dotter till *Hans Olofsson Ström*, grosshandlare och bruksägare i Göteborg, gift andra gången med *Anna Elisabeth Sahlgren*, syster till *Niklas Sahlgren*.

George Bellenden, läkare och köpman (husläkare åt Colin Campbell), gift med *Sara Chambers*, syster till *John* och *William Chambers*, båda superkargörer.

Anders Gothén, superkargör, gift med *Christina Margareta Gadd* från en släkt med flera superkargörer.

Abraham Grill II, köpman och direktör, gift med *Anna Maria Petersen*, dotter till köpmannen *Abraham Petersen* i Göteborg.

John Hall d.ä., handelsman i Göteborg, gift med *Christina Gothén*, dotter till *Anders Gothén*, superkargör.

Arvid Hasselgren, redare och handelsman i Uddevalla, gift med *Greta Zachrisson*, dotter till *Zacharias Zachrisson*, handelsman och järnexportör i Göteborg.

Niklas Jacobsson, handelsman i Göteborg, gift med *Anna Margareta Nissen*, syster till *Johan Henrik Nissen*.

Henrik König, köpman i Göteborg, senare Hamburg, politiker, son till en av grundarna av SOIC, *Henrik König*. Gift med *Christine Nissen*, syster till *Johan Henrik Nissen*.

Johan Henrik Nissen, handelsman i Göteborg och superkargör, gift med *Christina Zachrisson*, dotter till *Zacharias Zachrisson*, handelsman och järnexportör i Göteborg.

Andreas Otterdahl, köpman i Göteborg, gift med *Dorothea Matzen*, dotter till *Niklas Matzen*, köpman i Göteborg.

David Sandberg, superkargör och direktör, gift med *Mary Chambers*, dotter till *John Chambers*, brittisk handelsman i Göteborg och syster till *John* och *William Chambers*, båda superkargörer.

Niklas Sahlgren, handelsman och grundare av SOIC, gift första gången med *Anna Margareta Wittmack*, dotter till handelsmannen *Claes Wittmack*, i Stockholm, andra gången med *Catharina Christina Grubb*, dotter till handelsmannen *Wilhelm Grubb* i Stockholm. Niklas Sahlgrens svärfar *Claes Wittmack* anlade varvet Terra Nova i Stockholm tillsammans med *Abraham Grill I* (far till *Abraham Grill II*) där nio fartyg byggdes för SOIC.

Gustav Tham, direktör i SOIC, gift med *Christina Maria Grill*, dotter till *Abraham Grill II*.

Johan Fredrik Ström, järnhandlare i Göteborg, senare direktör i SOIC, gift med *Cornelia Hall*, änka efter *Benjamin Hall* och mor till *John Hall d.ä.*

Nils Ström, superkargör, var först gift med *Wilhelmina Grubb*, syster till *Catharina Christina Grubb* som var gift med *Niklas Sahlgren*. *Nils Ström* var son till *Hans Olofsson Ström*, som var gift med *Anna Elisabeth Sahlgren*, syster till *Niklas Sahlgren*. *Nils Ström* var i sitt andra äktenskap gift med *Catharina Arfwedsson*, dotter till handelsmannen *Abraham Arfwedson* i Stockholm. Vidare var *Nils Ströms* syster *Kristina Levina Ström* gift med *Christian Arfwidsson*. *Nils Ström* var farbror till *Johan Fredrik Ström*.

Olof Ström, superkargör och direktör, bror till *Nils Ström* och gift med *Magdalena Grubb*, syster till *Catharina Christina Grubb* som var gift med *Nils Ström*. Bröderna *Ström* var alltså gifta med systrarna *Grubb*.

Bilaga 2

Biografiska fakta om köpare vid auktionerna

Auktionen 1748. Uppgift inom hakparentes anger åldern vid auktionen.

Abercromby, Arthur (1707–1761) [41 år]. Superkargör på skeppen *Stockholm* 1742–1744, *Calmar* 1744–1745 och den aktuella expeditionen med *Printz Gustav* 1746–1748. Han hade inlett sin karriär som handelsman i Amsterdam och Rotterdam under 1730-talet. Han dog under en resa i VOC:s tjänst till Kina 1758.

Ankarcrona, Theodor (1687–1750) [61 år]. Amiral, en av direktörerna i SOIC 1737–1750.

Arfwidsson, Christian (1717–1799) [31 år]. Framgångsrik handelsman i Göteborg. Född i Marstrand, son till *Torkel Arfwidsson* och *Margareta Ström*.

Barry, Gerrad (årtal okänt). Superkargör på skeppen *Tre Cronor* 1736–1737, *Götheborg* 1739–1740, *Calmar* 1741–1743 och *Cronprinsen Adolph Friederic* 1746–1748.

Bellenden, George (1718–1770) [30 år]. Läkare från Dalkeith, Skottland, och anställd som skeppsläkare i SOIC och senare handelsman i Göteborg. Gift med *Sara Chambers* och husläkare åt Colin Campbell 1756.

Borgman, Magnus (1712–1788) [36 år]. Superkargör på den aktuella resan med skeppen *Printz Gustav* 1746–1748 och *Riksens ständer* 1760–1762.

Busck, Hans Johansson (1718–1780) [30 år]. Köpman i Uddevalla och son till *Johan Hansson Busck*.

Cahman, Gustaf (1704–1755) [44 år]. Född i Stockholm och senare köpman i Göteborg.

Chalmers, William d.ä. (årtal okänt). Skotsk invandrare som sysslade med export av järn och trävaror i Göteborg. Han fick svenskt medborgarskap 1740. Far till *William Chalmers d.y.* (1748–1811),

köpman, superkargör och direktör i SOIC, känd som donator till grundandet av Chalmers tekniska högskola.

Chapman, Charles (årtal okänt). Kapten på skeppen *Götha Leijon* 1752–1754, *Enigheten* på den aktuella resan 1757–1758, *Prinsessan Sofia Albertina* 1760–1761, *Drottning Sophia Magdalena* 1777–1778 och *Terra Nova* 1775–1776. Han var bror till den kände fartygkonstruktören *Fredric Henric Chapman* (1721–1808).

Compagniet. SOIC:s direktion som ropade in varor vilka såldes på en senare auktion eller återexporterades.

Conradi, Georg Henrik (1718–1795) [30 år]. Handelsman i Stockholm och direktör i SOIC 1762. Han var son till *Georg Johann Conradi* och adlades 1769.

Coopman, Hans (1663–1748) [85 år]. Handelsman i Göteborg och specialiserad på tyger. Rådman i Göteborgs rådhusrätt 1725.

Coppinger, James Adam (årtal okänt). Superkargör på skeppet *Drottningen af Sverige* 1742–1744. Irländare som tidigare varit anställd i Ostend East India Company.

Eliott, William (årtal okänt). Superkargör på skeppen *Drottningen af Sverige* 1742–1744 och 1745 (förlist vid Shetlandsöarna) och *Cronprinsessan Lovisa Ulrica* 1746–1747.

Gothén, Anders (Andreas) (årtal okänt). Superkargör på skeppen *Götheborg* 1743–1745 (förolyckat vid Nya Älvsborg), *Calmar* 1746–1748, *Götha Leijon* 1750–1752, *Prins Friederic Adolph* 1756–1757, *Prinsessan Sophia Albertina* 1760–1761, *Finland* 1764–1766, *Adolph Friederic* 1768–1770, 1776–1777, 1780–1781 och *Lovisa Ulrika* 1772–1773.

Grill, Abraham d.y. (1707–1768) [41 år]. Medlem av den framgångsrika handelsläkten Grill i Stockholm. Grundade ett eget handelshus i Göteborg 1746 och blev senare direktör i SOIC. Han samarbetade med sina släktingars handelshus i Stockholm och Amsterdam – *Carlos & Claes Grill* och *Anthony & Johannes Grill*. Brodern *Claes Grill* (1705–1767) var kanske den mest

framgångsrike av köpmännen Grill. Under hans ledning blomstrade handelshuset i Stockholm med handelsnätverk i Nederländerna, södra Europa och affärer med SOIC där han blev direktör 1753. Förutom traditionell handel engagerade sig C. Grill inom järntillverkning med egna järnbruk och export, samt skeppsvarvet Terra Nova i Stockholm där många av ostindiefararna byggdes.

Hall, John d.ä. (1735–1802) [13 år]. Son till den brittiska köpmannen *Benjamin Hall* (– 1748), bosatt och aktiv som handelsman i Göteborg. Ägnade sig tillsammans med *Peter Bagge* åt järnexport via deras handelshus *Bagge, Wilson* och *Hall*. Det är konstigt att det står *J. Hall* i katalogen för 1748 eftersom han då bara var 13 år gammal och rimligen för ung för att köpa varor på egen hand. Hans son *John Hall d.y.* (1771–1830) drev familjeföretaget i konkurs.

Habicht, Carl (– 1791). Rådman i Göteborg 1765–1791, son till handlaren *Claes Habicht* (– 1744).

Hasselgren, Arvid (1716–1750) [32 år]. Köpman i Uddevalla. Son till *Arvid Johansson Hasselgren* (1678–1723) och bror till grosshandlaren *Niklas Hasselgren* (1714–1773).

Hülphers (Hylphert), Abraham (1717–1768) [31 år]. Superkargör på skeppen *Printz Gustav* på den aktuella resan 1746–1748, *Enigheten* 1751–1753 och *Prinsessan Sophia Albertina* 1760–1761. Han drev även en fabrik för bomullstyger i Göteborg 1756–1762.

Jacobsson, Niklas (1714–1785) [34 år]. Handelsman i Göteborg, född i Malmö. Adlades 1756 som *Niklas von Jacobsson*.

Jung, Johan Caspar (1721–1790) [27 år]. Konstnär och sedermera teckningslärare på Göteborgs gymnasium 1774. Det är förvånande att han skulle deltagit i kompaniets auktioner, men hans profil är den enda som stämmer överens i tiden.

Kampe von, Peter (årtal okänt). Superkargör på den aktuella expeditionen 1746–1748 med skeppet *Printz Gustav*, *Riddarhuset* 1740–1742 och *Friedericus Rex Sueciae* 1744–1745.

Keller, J. (årtal okänt). Det har inte framkommit några uppgifter om denna person. I arkivmaterial från VOC nämns en sjöman som

deltog i ett flertal resor till Indonesien vid namn *Joseph Keller*, men inga fler uppgifter har återfunnits.

Kierman, Gustaf (1702–1766) [46 år]. Köpman i Stockholm, politiker och riksdagsman och en av direktörerna i kompaniet 1757. Kierman räknas som en av 1750-talets mest framgångsrika handelsmän tillsammans med *Thomas Plomgren* (1702–1754). De var delaktiga i det halvstatliga Växelkontoret.

Kullman, Sven Eriksson (1715–1762) [33 år]. Handelsman i Göteborg, född i Vänersborg.

König, Henrik (1717–1785) [31 år]. Son till *Henrik (Hindrich) König* (1686–1736), en av initiativtagarna till Ostindiska kompaniet. Superkargör 1739–1749 på skeppen *Götheborg*, *Calmar*, *Stockholm* och *Hoppet*. Han deltog i riksdagarna 1751–1752 och 1755–1756. Initialerna i katalogen är svårtolkade men det är troligen denne Henrik König som åsyftas, ingen annan passar in i tiden för auktionen.

Lagerström, Magnus (1691–1759) [57 år]. Sekreterare i SOIC 1731 och senare en av direktörerna 1746.

Lamberg, Johan Anders (1712–1783) [36 år]. Handelsman och importör av textilvaror i Göteborg.

Matzen, Niclas (1710–1775) [38 år]. Köpman och föreståndare i Tyska kyrkan i Göteborg.

Maule, James (Jacob) (1718–1749) [30 år]. Kapten på *Friedericus Rex Sueciae* 1744–1745 och den aktuella expeditionen med *Printz Gustav* 1746–1748. Han var från Skottland och mönstrade på i Cadiz under SOIC:s första expedition till Kanton 1732–1733. Han var även superkargör på skeppen *Stockholms Slott* 1772–1773 och *Adolph Friederic* 1768–1770.

Nissen, Johan Henrik (1718–1783) [30 år]. Handelsman i Göteborg. Superkargör 1765–1766 på skeppet *Prins Carl*.

Parkinson, Robert (årtal okänt). Agent och smugglare i Göteborg. Namnet är troligtvis fabricerat. Brittisk spion som uppges ha skickat underrättelser till den engelska regeringen 1745 angående Sveriges

(inofficiella) truppstyrka "Franska Kåren", som skulle avsegla till Skottland för att strida i exilprinsen Charles Edward Stuarts armé. Parkinsson deltog i SOIC:s auktioner och förmodligen även i smugglingen av te till Storbritannien.

Pechlin, (Peckelin) Carl Fredrik (1720–1796) [28 år]. Svensk militär och politiker född i Tyskland, Holstein och son till *Johan von Pechelin Löwenbach* och grevinnan *Margareta Amalia Floor*. Han ägnade sitt liv åt att motarbeta kungamaktens inflytande. Dock skiftade han flera gånger mellan de politiska blocken (hattar och mössor). Han anklagades för att ha varit delaktig i mordet på Gustav III 1792 och fängslades på Varbergs fästning fram till sin död 1796.

Schutz, Johan/Jacob (1709–1772) [39 år]. Direktör i SOIC under tredje oktroyen och borgmästare i Göteborg.

Ström, Nils (1714–1783) [34 år]. Superkargör på skeppen *Friedericus Rex Sueciae* 1740–1742, *Götheborg* (förlist vid Nya Älvsborg) 1743–1745 och *Calmar* 1746–1748. Han var son till *Hans Olofsson Ström* (1682–1761), grosshandlare och bruksägare i Göteborg.

Verbecke, Michill (årtal okänt). Superkargör på skeppen *Cronprinsen Adolph Friederic* 1746–1748 och *Götha Leijon* 1750–1752.

Wohlfart, Caspar (Casper) (1702–1758) [46 år]. Handelsman i Göteborg och son till *Hans Caspersson Wohlfart*.

Ölisch, Johan Heinrich (Hindrich) (årtal okänt). Nämns som mäklare i Göteborg.

Auktionen 1758. Uppgift inom hakparentes anger åldern vid auktionen.

Ahlströmer, August (1735–1773) [23 år]. Affärsman, född i Stockholm och son till den kände manufakturisten *Jonas Alströmer* (1685–1761). Han gifte sig med *Anna Margareta Sahlgren* (1746–1769) och blev delägare i Niklas Sahlgrens firma, Sahlgren & Alströmer 1764.

Arfwidson, Samuel (–1778). Köpman i Göteborg. Han är inte från samma släkt som *Christian Arfwidsson* (se köpare 1748 ovan).

d'Artis, Edward (årtal okänt). Bokhållare åt Colin Campbell. Omnämns även som handelsman.

Bagge, Benjamin (1720–1794). Köpman och föreståndare för Tyska Kyrkan i Göteborg. Son till *Lorentz Bagge* (1680–1742).

Berenberg, Peter J. (årtal okänt). Superkargör på skeppen *Enigheten* 1754–1755 och *Prins Carl* 1763–1774.

Brunjeansson, Hans (1707–1771) [51 år]. Köpman i Göteborg.

Brusewitz, Jacob Gabriel (1726–1781) [32 år]. Sidenfabrikör och bolagskamrer i Göteborg, son till *Johan Fredrik Brusewitz* (1690–1742). Släkten härstammade från Mecklenburg och Pommern i Tyskland.

Cahman von, Johan (1735–1780, osäkra uppgifter) [23 år]. Affärsman, född i Göteborg, son till *Gustaf Cahman* (se förteckning köpare 1748 ovan). Han ägde flera järnbruk och var även banbrytare inom fabriksmässig utvinning av tranolja.

Chambers, John d.y. (1726–) [32 år] och hans bror *William Chambers* (1723–1792) [35 år] var söner till *John Chambers d.ä.* (1695–1735) som var en brittisk handelsman i Göteborg. *John Chambers d.y.* var aktiv inom SOIC under större delen av sitt liv och blev en av de bofasta superkargörerna i Kanton 1769–1772. *William Chambers* arbetade också som superkargör, men blev senare inflytelserik arkitekt i Sverige och hovarkitekt i England.

Carnegie, George of Pitarrow (1726–1799) [32 år]. Handelsman, gift med *Susan Scott* (1743–1821). Carnegie kom till Göteborg på 1740-talet efter att ha flytt från jakobinernas nederlag vid Culloden 1746. Han återvände till Skottland 1766 och överlämnade sin affärsverksamhet till *Thomas Erskine* (1746–1828), också skotte som befann sig i landsflykt i Göteborg.

Fehman, Thomas (ca 1737–1787) [21 år]. Direktör för en sidenfabrik i Kungälv och riksdagsman i borgarståndet 1765–66, 1769–70. Son till *Petter Fehman* (1710–1761) ursprungligen härstammade från Tyskland.

Greiff, Jacob (–1787). Superkargör på skeppen *Friedericus Rex Sueciae* 1740–1742, *Riddarhuset* 1743–1745, *Cronprinsen Adolph Friederic* 1746–1748, *Enigheten* 1751–1753 och på den aktuella resan 1757–1758 samt *Prins Carl* 1763–1764.

Grill, Abraham d.y. (1707–1768) [51 år] var med även vid auktionen 1748 och återkommer 1758 som köpare tillsammans med sin son *Lorentz Grill* (1737–1773) [21 år]. Här är en indikation på att en yngre generation deltar tillsammans med den äldre.

Hahr, Henrik Wilhelm (1724–1794) [34 år]. Superkargör på skeppen *Rikens Ständer* 1760–1762 och 1768–1770, *Prins Carl* 1765–1766, *Adolph Friederic* 1771–1772 och *Lovisa Ulrica* 1779–1780, 1781–1783. Son till *Hinrich Hahr* (1693–1747) som flyttat till Sverige 1715 från Tyskland och etablerat sig som handelsman i Stockholm.

Holterman, Martin (1715–1793) [43 år]. Handelsman från 1755 i Göteborg, född i Hamburg. Gift första gången med *Anna Maria Ström* (1727–1764), systerdotter till *Niklas Sahlgren*, åt vilken han arbetade som prokurist. Han blev senare direktör i SOIC och lät uppföra Ostindiska huset på Norra Hamngatan.

König, Fredrik Wilhelm (1721–1764) [37 år]. Superkargör på skeppen *Cronprinsen Adolph Friederic* 1746–1748 och 1749–1751, *Götha Leijon* 1752–1754, *Enigheten* på den aktuella resan 1757–1758, *Prins Friederic Adolph* 1761 (förlist i Kinesiska sjön) och *Rikens Ständer* 1763–1764. Son till *Henrik König* (se köpare 1748 ovan).

Lundwall (Lundvall), Nils (årtal okänt). Handelsman i Göteborg, gift med *Eleonora Bratt*.

Luth, Franz Martin (1679–1763). Apotekare i Göteborg, ursprungligen från Tyskland. Han köpte Apoteket Kronan 1721 och uppges ha balsamerat Karl XII vid likfärden från Norge 1718.

Otterdahl, Andreas Philipsson (1726–1804) [32 år]. Köpman i Göteborg, gift med *Dorotea Matzen* (1737–1763 Hans andra äktenskap ingicks med *Ingeborg Schale* (1716–1762).

Pettersson, Lars (årtal okänt). Superkargör från Göteborg på skeppet *Prins Carl* 1760–1761.

Sandberg, David (af Sandberg) (1726–1788) [32 år]. Superkargör från Göteborg på skeppen *Hoppet* 1748–1749, *Prins Carl* 1753–1756, *Rikens Ständer* 1760–1762 och *Adolph Friederic* 1766–1768. Direktör i SOIC 1776 och gift med *Mary Chambers* (dotter till *John Chambers d.ä* se ovan). Adlad 1776.

Schale, Sven (– 1796). Ej hittad. Möjligen var han rådman i Göteborgs rådhusrätt.

Ström, Johan Fredrik (1731–1781) [27 år]. Järnhandlare i Göteborg, son till *Börge Olofsson* (1688–1762). Han var gift med *Cornelia Hall*, änka efter *Benjamin Hall* (far till *John Hall d.ä.* se ovan) och direktör i SOIC 1773.

Ström, Olof (1716–1775) [42 år]. Superkargör på skeppen *Freden* 1746–1747 och 1748–1749, *Enigheten* 1754–1755 och *Prins Carl* 1750–1752. Bror till *Nils Ström* (se köpare 1748 ovan).

Swensson, S. F. (årtal okänt). Ej hittad. Möjligtvis handelsman i Göteborg

Tarras, John (1732–1790) [26 år]. Född i Banff, Skottland, kom till Sverige 1759 med sin hustru *Anna Margareta Augustin*. Enligt vissa källor var han anställd som styrman i SOIC under sitt alias *Afwertz* innan han blev en ”brittisk expedit” (inget burskap) i Göteborg. Sedermera direktör för ett kreditinstitut, ”Göteborgs diskont”.

Tham, Gustaf (1724–1781) [34 år]. Superkargör på skeppen *Enigheten* på den aktuella resan 1757–1758, *Prins Carl* 1760–1761 och 1763–1764 och *Lovisa Ulrica* 1766–1768. Senare direktör i SOIC 1773. Gift med *Christina Maria Grill* (dotter till *Abraham Grill*, se ovan).

Toutin, Fredrik (1727–1787) [31 år]. Handelsman i Göteborg, ursprungligen av fransk släkt. Släkt med Stockholmsköpmännen *Jacob* och *Isak Toutin*.

Utfall von, Jacob (1684–1769) [74 år]. Superkargör på skeppen *Riddarhuset* 1740–1742 och *Friedericus Rex Sueciae* 1744–1745.

Vigneaulx, Daniel (årtal okänt). Superkargör på skeppen *Suecia* 1737–1738, *Götheborg* 1739–1740 och 1740–1741, *Götha Leijon* 1746–1749 och *Prinsessan Sophia Albertina* 1755–1756.

Wenngren, Sven N. (årtal okänt). Sekreterare i SOIC 1763 och rådman i Göteborg.

Öltken von, Volrath (1718–1782) [40 år]. Handelsman i Göteborg och riksdagsman 1769. Son till *Gerhard von Öltken* och *Gertrud Tham*.

Handelshus

Beckman & Comp. Förmodligen *Vincent Beckman d.y.* (1700–1772) som var handelsman i Göteborg och en av de stora järnexportörerna under mitten av 1700-talet.

More & Comp. Detta bör vara *James Moir (More)* (1731–1784) of Stoneywood och hans handelspartner *Thomas Irvines* handelshus. Moir var med på den första resan till Kanton 1732–1733 och gjorde ett par resor till som superkargör. Efter jakobinernas nederlag vid Culloden 1746 där han hade fört befäl över ett regemente flydde han till Göteborg och slog sig ned som handelsman.

R & J Hall. Britten *Robert Hall* (1731–1763) erhöll burskap i Göteborg 1754. Tillsammans med sin kusin *John Hall d.ä.* (se ovan) drev han ett handelshus.

Wilson & Hall. Handelshus grundat av *John Wilson* och *Benjamin Hall* (–1748) i Göteborg. Efter Benjamins död tog *John Hall d.ä.* (se ovan) över verksamheten.

Scott & Comp. Detta bör vara *John Scott* (1737–1764) som fick burskap i Göteborg 1756. Hans fullständiga titel var *John Scott of Melby*. Han ägde stora landområden på Shetland, men tvingades fly efter slaget vid Culloden 1746.

Käll- och litteraturförteckning

Otryckta källor

Riksarkivet (RA), Stockholm, Enskilda handlingar inom Kommerskollegium, Ostindiska kompaniet. Försäljningsböcker, Vol. 10 (1748) och Vol. 20 (1758). Materialet återfinns på Warwick Digital Collections <http://contentdm.warwick.ac.uk/cdm/landingpage/collection/swedish>

Litteratur

Askenfelt, Linus, "...*tilstånd och frihet at idka Siöfart och Handel uppå Ost-Indien...*" *Svenska Ostindiska Compagniets import i auktionskataloger 1748 och 1758*, C-uppsats, Historiska institutionen, Stockholms universitet, 2015.

Dickson, David, Parmentier, Jan & Ohlmeyer, Jane H. (red.), *Irish and Scottish mercantile networks in Europe and overseas in the seventeenth and eighteenth centuries* (Gent: Academia Press, 2007).

Hodacs, Hanna & Müller, Leos, "Chests, tubs, and lots of tea - the European market for Chinese tea and the Swedish East India Company, c. 1730-1760" i Gottman, Hodacs, Berg, Nierstasz (red.), *Goods from the East, 1600–1800. Trading Eurasia* (London: Palgrave Macmillan, 2015), s. 277-293.

Kjellberg, Sven T., *Svenska ostindiska kompanierna 1731-1813: kryddor, te, porslin, siden* (Malmö: Allhem, 1974).

Koninckx, Christian, *The first and second charters of the Swedish East India Company (1731-1766): a contribution to the maritime, economic and social history of north-western Europe in its relationships with the Far East* (Kortrijk: Van Ghemmert, 1980).

Mackillop, Andrew, "A North Europe World of Tea: Scotland and the Tea Trade, c. 1690– c.1790" i Gottman, Hodacs, Berg, Nierstasz (red.), *Goods from the East, 1600–1800. Trading Eurasia* (London: Palgrave Macmillan, 2015), s. 294-308.

Magnusson, Thomas, " -till Rikets Oboteliga skada och deras Winning- ": *Konflikten om Ostindiska Kompaniet 1730-1747* (Göteborg: Göteborgs universitet, 2008).

Müller, Leos, *The merchant houses of Stockholm, c. 1640-1800: a comparative study of early-modern entrepreneurial behavior*, Diss. Acta Universitatis Upsaliensis (Uppsala: Uppsala universitet, 1998).

Müller, Leos, "The Swedish East India trade and international markets: Re-exports of teas, 1731-1813", *Scandinavian Economic History Review*, vol. 51, s. 28-44, 2003.

Müller, Leos, "Kolonialprodukter i Sveriges handel och konsumtionskultur, 1700-1800", *Historisk tidskrift*, vol. 124, s. 225-248, 2004.

Müller, Leos, "Ostindiska kompaniet – ett globalt företag i 1700-talets Sverige" i Müller, Weiss, & Rydén (red.), *Global historia från periferin: Norden 1600-1850*, 1:a uppl. (Lund: Studentlitteratur, 2010).

Müller, Leos, "The Swedish East India Company – strategies and functions of an interloper" i, Denzel, de Vries, Robinson–Rössner (red.), *Small is beautiful?: Interlopers and smaller trading nations in the pre-industrial period*. Proceedings of the XVth World Economic History Congress in Utrecht (Netherlands) 2009, (Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2011).

Söderpalm, Kristina (red.), *Ostindiska Compagniet: affärer och föremål*, 2:a uppl. (Göteborg: Göteborgs stadsmuseum, 2003).

Ågren, Karin, *Köpmannen i Stockholm: grosshandlares ekonomiska och sociala strategier under 1700-talet*, Diss. Acta Universitatis Upsaliensis (Uppsala: Uppsala universitet, 2007).

Noter

¹ Oktroj; tillstånd att bedriva en ekonomisk verksamhet som är godkänd av myndigheterna.

² Kjellberg 1974.

³ Koninckx 1980.

⁴ Söderpalm 2003.

⁵ Koninckx 1980, s. 269, 489.

⁶ Hodacs & Müller 2015, s. 284.

⁷ Söderpalm 2003, s. 88–105.

⁸ Hodacs & Müller 2015, s.286.

⁹ Hodacs & Müller, 2015, s.7, "It is worth emphasising that the numbers of lots or chests traded do not accurately reflect the volumes of tea for sale."

¹⁰ Müller 2003, s. 38; Müller 2010, s. 195.

¹¹ Kjellberg 1974, s. 39–41.

¹² Kjellberg 1974, s. 40–41.

¹³ Dickson, Parmentier & Ohlmeyer, s. 148.

¹⁴ Kjellberg 1974, s. 52.

¹⁵ Kjellberg 1974, s. 39.

¹⁶ Daler silvermynt (dsm); svensk valuta 1633–1776, 1 daler silvermynt = 32 silveröre.

¹⁷ Hamburger banco; fast räkneenhet i silver för svensk valuta från 1600-talet till 1873 då guldmynntfot infördes.

1 hamburger banco = 0,95 dsm, *Nationalencyklopedins* nätupplaga, sökord: "Hamburger banko"

¹⁸ Kjellberg 1974, s. 40; Söderpalm 2003, s. 11.

¹⁹ Koninckx 1980, s. 285–287.

²⁰ Koninckx 1980, s. 283–286.

²¹ Koninckx 1980, s. 299.

²² Koninckx 1980, s. 286.

²³ Kjellberg 1974, s. 134.

²⁴ Müller 2003, s. 37.

²⁵ Müller 2011, s. 83.

²⁶ Kjellberg 1974, s. 219.

²⁷ Müller 2011, s. 83-85, s. 89.

²⁸ Müller 2003, s. 35–36. Rådata för import skattad i Sverige täcker inte år 1748. Data för den totala återexporten 1736–1766 visar dock att 1748 och 1758 återspeglar den långsiktiga trenden.

²⁹ Müller 2011, s. 91.

³⁰ Mackillop 2015, s. 304.

³¹ Müller 2003, s. 43.

³² Müller 2011, s. 85.

³³ Mackillop 2015, s. 300–304.

³⁴ Ostindiska kompaniet. Försäljningsböcker, Vol. 10 (1748) och Vol. 20 (1758), Enskilda handlingar inom Kommerskollegiums arkiv, Riksarkivet (RA), Stockholm. Materialet återfinns på Warwick Digital Collections: <http://contentdm.warwick.ac.uk/cdm/landingpage/collection/swedish>

- ³⁵ Koninckx 1980, s. 451–452, 479.
- ³⁶ Läst: svensk viktenhet för ett skepps lastförmåga, 1 läst = 18 skeppspund = 2448 kg.
- ³⁷ Koninckx 1980, s. 444.
- ³⁸ Koninckx 1980, s. 479.
- ³⁹ Koninckx 1980, s. 272.
- ⁴⁰ Koninckx 1980, s. 206–208.
- ⁴¹ Koninckx 1980, s. 212–214.
- ⁴² Kjellberg 1974, s. 212.
- ⁴³ Silveröre; svensk valuta 1633–1776, 1 daler silvermynt = 32 öre.
Skålpund; svensk viktenhet, 1 skp = 0,425 kg.
- ⁴⁴ Söderpalm 2003, s. 99. Vid auktionen vägdes kistan efter inropet och taran drogs bort från bruttovikten för att få nettovikten te.
- ⁴⁵ Kjellberg 1974, s. 212; Koninckx 1980, s. 213.
- ⁴⁶ Storleken på en tum varierade mellan länderna; 1 engelsk tum (inch) = 2,54 cm; 1 svensk tum (verkstum) = 2,47 cm. I ref 45 anges måtten i engelska tum.
- ⁴⁷ Passningsräkning; beräkningsmetod där man först gissar en rimlig lösning och sedan förfinar den i steg.
- ⁴⁸ Kjellberg 1974, s. 216; Landsarkivet Göteborg, Ref. GLA/10131/E/52.
- ⁴⁹ Kjellberg 1974, s. 217.
- ⁵⁰ Gymnasiets matematik, Stockholms stad, <http://www.webbmatte.se>, sökord "volym-skala."
- ⁵¹ Söderpalm 2003, s. 99, s. 266.
- ⁵² Pacotill ("fri förning"); Det lastutrymme som varje besättningsmedlem hade till sitt eget förfogande.
- ⁵³ Superkargör /eng. supercargo/: Person som är ansvarig för lasten ombord på skeppet och administrationen av inköp i främmande hamn.
- ⁵⁴ Söderpalm 2003, s. 91; Hodacs & Müller 2015, s. 7.
- ⁵⁵ Askenfelt 2015.
- ⁵⁶ Mackillop 2015.
- ⁵⁷ Kortfattade biografiska uppgifter om alla kända köpare vid auktionerna 1748 och 1758 ges i Bilaga 2.
- ⁵⁸ Müller 2010; Ågren 2007.
- ⁵⁹ Müller 1998.
- ⁶⁰ Müller 2003, s. 41.
- ⁶¹ Söderpalm 2007, s. 14.
- ⁶² Hodacs & Müller 2015, s. 288.
- ⁶³ Söderpalm 2003, s. 96–97.
- ⁶⁴ Koninckx 1980, s. 227.
- ⁶⁵ Vid resan 1758 var pacotillen avskaffad.
- ⁶⁶ Söderpalm 2003, s. 91.
- ⁶⁷ Söderpalm 2003, s. 100.
- ⁶⁸ Koninckx 1980, s. 299, 286.
- ⁶⁹ Koninckx 1980, s. 271, 489.
- ⁷⁰ Koninckx 1980, beräknat på data från s. 456.
- ⁷¹ Koninckx 1980, s. 454.
- ⁷² Koninckx 1980, beräknat på data från s. 454–457.
- ⁷³ Müller 2003, s. 37; Müller 2011, s. 93.

- ⁷⁴ Söderpalm 2003, s. 91; Hodacs & Müller 2015, s. 286.
- ⁷⁵ Hodacs & Müller 2015, s. 286.
- ⁷⁶ Ågren 2007 s. 46; Müller 1998, s. 49–53.
- ⁷⁷ Müller 2010, s. 199.
- ⁷⁸ Dickson, Parmentier & Ohlmeyer 2007, s. 156–167.
- ⁷⁹ Koninckx 1980, s. 272–275.
- ⁸⁰ Koninckx 1980, s. 484, 451.
- ⁸¹ Mackillop 2015, s. 305.
- ⁸² Hodacs & Müller 2015, s. 284, Fig. 18.1.
- ⁸³ Müller 2011, s. 93.
- ⁸⁴ Müller 2003, s. 43.
- ⁸⁵ Müller 2011, s. 83–84.
- ⁸⁶ Främsta källor för uppgifterna i bilaga 1 och 2 är *Svenskt biografiskt lexikon* <https://riksarkivet.se/sbl>, *Nationalencyklopedin* <http://www.ne.se>, Kjellberg 1974, Söderpalm 2003, *Det Gamla Göteborg* <http://gamlagoteborg.se>, *Göteborgs tomtägare 1637–1807* <http://www.gbgtomter.se>